

SOLVA

INTERGEMEENTELJK SAMENWERKINGSVERBAND
VOOR RUIMTELIJKE ORDENING EN SOCIO-ECONOMISCHE EXPANSIE

NINOVE GRAANMARKT

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

Maart-Juli 2009

Klinkenborg S., De Maeyer W., Clement C. en Cherretté B.

Met een bijdrage van: L. Beckmans, F. Gelaude, L. Lombaert en J. Sergant

ARCHEOLOGIE – RAPPORT 6

Colofon

Project:

Archeologisch onderzoek
Opgraving
Ninove Graanmarkt (09-NIN-GM)

Opdrachtgever:

Stad Ninove
Centrumlaan 100
9400 Ninove

Uitvoerder:

SOLVA
Intergemeentelijk samenwerkingsverband
voor ruimtelijke ordening en socio-economische expansie
Zuid III, Industrielaan 18
9320 Aalst (Ereμβodegem)

Wouter De Maeyer (projectarcheoloog – vergunninghouder)
Sigrid Klinkenborg (projectarcheologe – vergunninghouder)
Cateline Clement (projectarcheologe)
Nele Vanholme (projectarcheologe)
Bart Bartholomieux (projectarcheoloog)
Bart Cherretté (coördinatie)

Wetenschappelijke ondersteuning:

Bart Cherretté
Luc Bauters

Termijn:

09 maart – 12 juni 2009 en 22 juni – 3 juli 2009

The logo for SOLVA features the word "SOLVA" in a bold, serif font. The letter "A" is stylized with a long, horizontal, orange-colored stroke extending to the right, resembling a brushstroke or a ribbon.

Afbeelding voorblad: Luchtfoto van de opgraving en de aan de gang zijnde rioleringswerken

Copyright: Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van SOLVA. Alle foto's, tenzij anders vermeld: ©SOLVA.

INHOUDSTAFEL

Inhoudstafel	3
1. Inleiding	5
1.1 Algemene gegevensfiche	5
1.2 Aanleiding van het vooronderzoek	5
1.3 Doelstelling van het onderzoek.....	6
1.4 Opbouw van het verslag	6
1.5 Dankwoord.....	6
2. Algemeen.....	7
2.1 Geografie, bodemkunde en historische situering	7
2.2 Historische situering	8
2.2.1 Inleiding.....	8
2.2.2 Historiek van de stad Ninove	9
2.2.3 Stof tot nadenken	12
2.2.4 Historiek van de Graanmarkt	13
2.2.5 Cartografisch materiaal	14
2.3 Historiek van het archeologisch onderzoek.....	16
3. Het archeologisch onderzoek	18
3.1 Methodologie en verloop van het onderzoek	18
3.2 Resultaten	20
3.2.1 Inleiding.....	20
3.2.2 Sporen uit de prehistorie (J. Sergant & L. Lombaert).....	21
3.2.2.1 De boringen.....	21
3.2.2.2 Steentijdvondsten uit de opgraving.....	23
3.2.2.2.1 Zone I – Sleuf ABCD	23
3.2.2.2.2 Vondsten uit de rest van het opgravingsvlak.....	25
3.2.2.3 Conclusie	25
3.2.3 De oudste middeleeuwse sporen en een eerste markt (Fig. 24)	26
3.2.4 De graanhal.....	33
3.2.3.1 Fase 1 (Fig. 26)	33
3.2.3.2 Fase 2 (Fig. 27)	39
3.2.3.3 Fase 3 (Fig. 28)	41
3.2.3.4 Fase 4 (Fig. 29)	44
3.2.4 De Varkensmarkt (Fig. 30).....	53
3.2.5 Werfopvolging in de Marktstraat	58
4. Algemene conclusie	62
5. Aanbeveling en nabeschouwing	65
6. Bibliografie.....	66

1. INLEIDING

1.1 Algemene gegevensfiche

Opgraving X	Prospectie ☐
Vergunningsnummer:	2009/052
Datum aanvraag:	24 februari 2009
Naam aanvrager:	Wouter De Maeyer
Naam site:	Ninove, Graanmarkt (09-NIN-GM)

Opgraving X	Prospectie ☐
Vergunningsnummer:	2009/184
Datum aanvraag:	16 juni 2009
Naam aanvrager:	Sigrid Klinkenborg
Naam site:	Ninove, Graanmarkt (09-NIN-GM)

Site:	Ninove Graanmarkt '09
Code van de site:	09-NIN-GM
Type onderzoek:	Opgraving
Plaats:	Ninove, Graanmarkt
Kadaster:	Ninove, Afd.1, Sec.B, openbaar domein
Vergunningsnummer:	2009/052 en 2009/184
Vergunninghouder:	Wouter De Maeyer en Sigrid Klinkenborg
Datum aanvraag:	24 februari en 16 juni 2009
Opdrachtgever:	Stad Ninove, Centrumlaan 100, 9400 Ninove
Uitvoerder:	Intergemeentelijk samenwerkingsverband SOLVA, Industrielaan 2, Zuid III, 9320 Aalst (Erembodegem)
Archeologen:	W. De Maeyer, C. Clement, S. Klinkenborg, N. Vanholme, B. Bartholomieux, B. Cherretté
Wetenschappelijke begeleiding:	B. Cherretté (SOLVA) & L. Bauters (prov. Oost-Vlaanderen)
Termijn:	09 maart – 12 juni 2009 en 22 juni – 03 juli 2009
Methode:	Opgraving

1.2 Aanleiding van het vooronderzoek

In 2009 startten grootschalige infrastructuurwerken op de Graanmarkt en in de aanpalende straten. Het plaatsen van nieuwe rioleringen ging gepaard met de heraanleg van allerlei nutsleidingen en vormde voor de stad Ninove meteen ook de gelegenheid om over te gaan tot een globale herinrichting en opwaardering van de Graanmarkt. Hierbij werd geopteerd voor de bouw van een fontein en het vernieuwen van parking en wegenis. Voorafgaand aan de werken werd de westelijke helft van de Graanmarkt en de aansluitende straten geëvalueerd met proefsleuven (Ename Expertise Centrum 2008 – Maarten Berkens en Sigrid Klinkenborg). De oostelijke helft van de Graanmarkt (de voormalige Varkensmarkt) werd niet aan een archeologisch vooronderzoek onderworpen aangezien eerdere infrastructuurwerken (collector Aquafin en Belgacomkamer) deze plaats reeds in zekere mate verstoord zouden hebben. Uit dit onderzoek bleek dat zich onder de huidige straten recente verstoringen concentreren. De werken op het marktplein zelf

daarentegen vormden wel degelijk een bedreiging voor het aanwezige archeologische patrimonium waardoor het Agentschap R-O Vlaanderen, cel Onroerend Erfgoed en de provincie Oost-Vlaanderen, dienst Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium een archeologisch onderzoek oplegden als voorwaarde bij de bouwvergunning.

1.3 Doelstelling van het onderzoek

Daar de geplande werkzaamheden op de Graanmarkt een ernstige bedreiging vormen voor de hier aanwezig zijnde archeologische sporen, is dit onderzoek een opgraving met als voornaamste doelstelling het registreren en recupereren van het archeologisch bodemarchief alvorens het definitief vernietigd wordt. Eerder uitgevoerd proefsleuvenonderzoek in de oostelijke zone van de Graanmarkt had uitgewezen dat zich onder de Graanmarkt goedbewaarde sporen uit de late en postmiddeleeuwen bevonden (onder meer een 14de-eeuwse graanhal en oudere marktniveaus).¹

Gezien de zeer geringe kennis over de geschiedenis van de Graanmarkt in het algemeen en van de graanhal in het bijzonder, kan een archeologisch onderzoek op deze plaats een zeer waardevolle bijdrage leveren tot de hedendaagse visie op de ontstaansgeschiedenis van de markt en de hal en bij uitbreiding hun plaats in de ontwikkeling van de stad Ninove zelf.

1.4 Opbouw van het verslag

Hoofdstuk 2 plaatst de Graanmarkt respectievelijk in een geografisch/bodemkundige en een historische context. Ook de reeds uitgevoerde archeologische onderzoeken in de onmiddellijke omgeving komen hierin aan bod. Hoofdstuk 3 beschrijft de methodologie en de resultaten van het onderzoek. In het daarop volgende deel, hoofdstuk 4, volgt een algemene conclusie en in hoofdstuk 5 worden een korte nabeschouwing en enkele aanbevelingen gegeven. Hierna volgt een bibliografie en een reeks bijlagen.

1.5 Dankwoord

Vooreerst willen we alle partners bij dit project bedanken voor de vlotte samenwerking:

Schepen/Burgemeester Michel Casteur en Schepen Antoine Callebaut

Philippe Motte (dienst Openbare Werken), Katrien Carael (dienst Cultuur), Ann De Bruyne (Cultuurfunctionaris), Martin Denayer (Directeur van het AGB DN), François Stuyver (AGB DN), Marc Van Vaerenbergh (AGB DN), Michel Bellemans (Kapitein brandweer Ninove).

Aannemer Wegebo en Studiebureau Arcadis-VDS

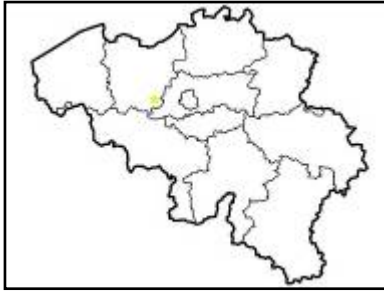
Verder gaat onze dank uit naar volgende personen op wiens expertise we mochten beroep doen:

De Erfgoedraad van Ninove en meer in het bijzonder Dirk Van de Perre en Georges Vande Winkel, Luc Bauters (Provincie Oost-Vlaanderen), Koen De Grootte en Jan Moens (VIOE), Joris Sergant en Lien Lombaert (UGent), Luc Beeckmans, Gaston Van Bulck en Frank Gelaude.

¹ Berkers & Klinkenborg, 2008 & 2009.

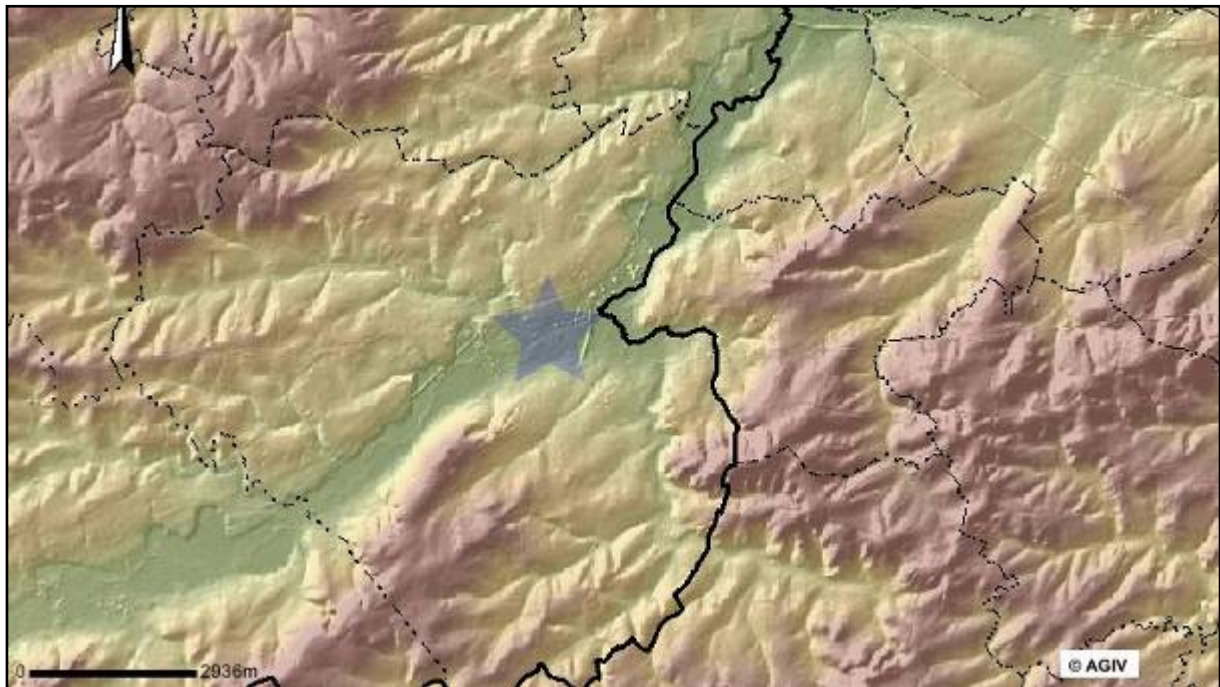
2. ALGEMEEN

2.1 Geografie, bodemkunde en historische situering

Figuur 1: Situering van Ninove.

Ninove is gelegen in het zuidoosten van de provincie Oost-Vlaanderen, dicht bij de grens met de provincie Vlaams Brabant (Fig. 1). De stad is te situeren in de Dendervallei. Deze kenmerkt zich op deze plaats door de aanwezigheid van uitgesproken steilranden aan de oostelijke flank en een meer glooiend en gradueel opklimmend landschap aan de westelijke flank (Fig. 2).² De Graanmarkt (Fig. 3) zelf bevindt zich op de westelijke flank en hoewel enigszins gecamoufleerd door de bebouwing is er ten opzichte van de huidige (gekanaliseerde) Dender een vrij uitgesproken hoogteverschil waar te nemen. De topografie van het stadscentrum wordt sterk bepaald door (heden grotendeels overwelfde) waterlopen (bv. Beverbeek). De Graanmarkt wordt omsloten door een historische Denderarm in het zuiden (de diverse historische Denderarmen zijn momenteel niet meer herkenbaar en gekanaliseerd) en een bijriviertje van de Dender, de overwelfde Beverbeek, in het noorden en oosten. De ondergrond op de Graanmarkt is aan de zuidelijke zijde (Afb. 1) opgebouwd uit gelaagd licht lemig zand afgewisseld met meer lemige laagjes, duidelijk van alluviale oorsprong. Aan de noordzijde (Afb. 2) bestaat de ondergrond uit zeer licht homogeen lemig zand.

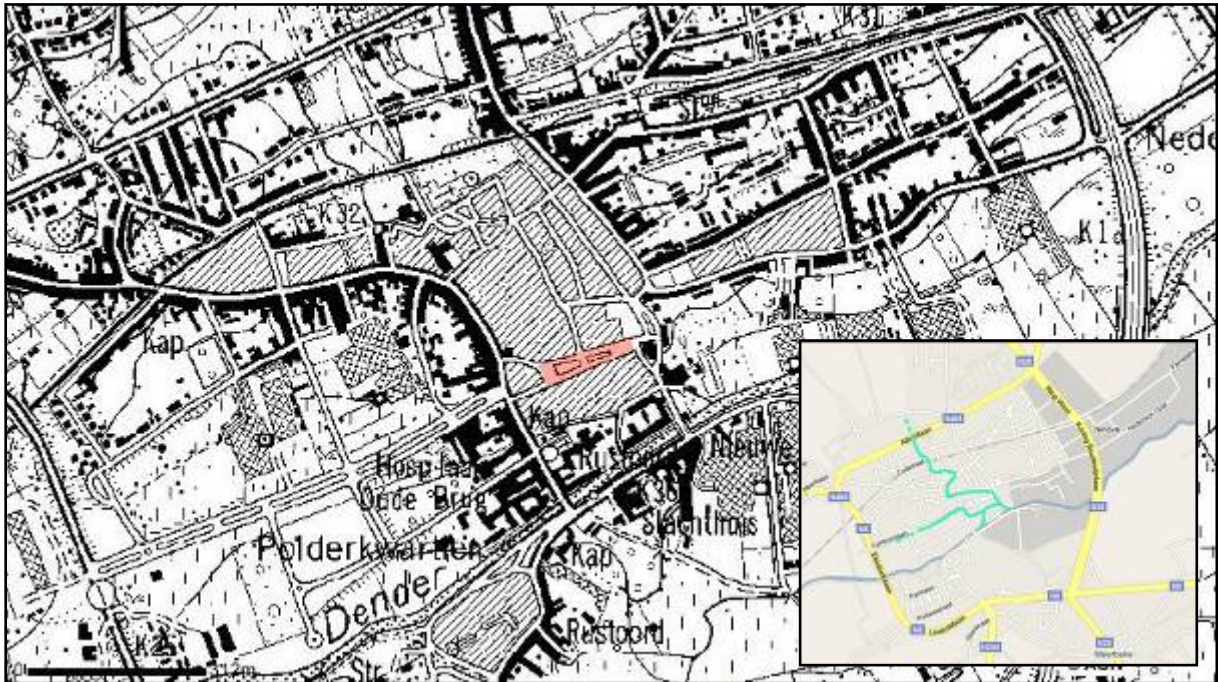
Figuur 2: Digitaal hoogtemodel van de Dendervallei ter hoogte van Ninove. (bron: AGIV)

² Paternoster, 1996, pp. 11-12.

2.2 Historische situering

2.2.1 Inleiding

Dit onderdeel schetst in grote lijnen de geschiedenis van Ninove, met speciale aandacht voor de verschillende theorieën over de middeleeuwse stadsontwikkeling. De kennis van de geschiedenis van de stad in het algemeen draagt immers bij tot de interpretatie van de resultaten van het archeologisch onderzoek op de Graanmarkt en stelt ons in staat haar individuele ontwikkeling te zien in het licht van de algemene stadsontwikkeling. Hierbij is evenwel zelf geen historisch onderzoek uitgevoerd en is in eerste instantie gebruik gemaakt van de beschikbare literatuur en historisch kaartmateriaal.

Figuur 3 en 4: Situering van de Graanmarkt op de topografische kaart en aanduiding van de oude waterlopen. (bron: AGIV en Google maps)

Afbeelding 1: De ondergrond van de Graanmarkt aan de zuidzijde van het plein.

Afbeelding 2: De ondergrond van de Graanmarkt aan de noordzijde van het plein.

2.2.2 Historiek van de stad Ninove

Over het ontstaan van Ninove ontbreekt het ons aan bronnenmateriaal en is bijgevolg zeer weinig geweten. De oudste vermelding stamt uit 821, wanneer in een oorkonde van Keizer Karel de Grote de schenking van een deel van *villa Neonifio* aan de abdij van Saint-Amand-Lez-Eaux beschreven wordt.³ Het villadomein maakte toen deel uit van de Pagus Brachbatensis of de gouw Brabant.⁴

Bij de interpretatie van historische gegevens in functie van de reconstructie van de stadsontwikkeling door de lokale historici wordt algemeen uitgegaan van het theoretisch model waarbij een aantal verspreide woningen in de omgeving van velden of een kouter geleidelijk aangroeien tot een kleine nederzetting.⁵ Dergelijke nederzettingen evolueren in de Karolingische periode (8ste- 9de eeuw) niet zelden tot een domeincentrum of villa. Over de precieze locatie van de *villa Neonifio* is er voorlopig nog geen eensgezindheid. In een artikel uit 1996 vereenzelvigd G. Vande Winkel deze Karolingische villa met het “Oude Hof” van de heren van Ninove, gelegen ten zuiden van de Graanmarkt en aan de samenvloeiing van de Dender en de Molendender.⁶ Hiermee sluit deze zich aan bij de visie die H. Vangassen reeds enkele decennia eerder formuleerde (Fig. 5).⁷

In een aantal publicaties uit 2005 en 2008 wordt de Karolingische *villa Neonifio* echter vereenzelvigd met het Hof te Nederwijk, gelegen in de Nederwijk (Fig. 6).⁸ Volgens D. Van de Perre moet de oudste bewoningskern van Ninove alsook de eerste parochiekerk dan ook hier gesitueerd worden.

Na het uiteenvallen van het Karolingische rijk (843) vormt het gebied tussen Schelde en Dender (waartoe ook Ninove behoort) het graafschap Biest en later het markgraafschap Enname. Midden 11de eeuw wordt het noordelijk deel van de mark Enname, waaronder ook Ninove, veroverd door de graaf van Vlaanderen en zien we een vervanging van Enname door Aalst als politiek centrum van het gebied tussen Schelde en Dender, hetgeen later binnen Rijksvlaanderen het Land van Aalst zal uitmaken.⁹ Vanaf dit moment neemt Ninove een belangrijke strategische plaats in, gezien de ligging aan de grens met het opkomende hertogdom Brabant.

Volgens D. Van de Perre en G. Vande Winkel (Fig. 6) kan in de loop van de 9de-10de eeuw een verschuiving van locatie van de bewoningskern (van de Nederwijk naar het gebied rond de Graanmarkt) of alleszins een wijziging in het bewoningspatroon verondersteld worden. Ze stellen dat dit gebeurt onder invloed van de gewijzigde politieke situatie en verhoudingen en zijn van mening dat het bewoningspatroon verandert en dat er in heel wat nederzettingkernen in onze streken *castella recens facta* ontstaan: tengevolge van een dreiging van buitenaf (traditioneel beschouwd als de invallen van de Noormannen) worden versterkingen opgetrokken.¹⁰ Zij sluiten zich aan bij de hypothese dat wanneer er nog geen sprake is van een geconcentreerde bewoningskern er zich een oprichting van vluchtburgen voordoet en dat er bij reeds bestaande pre-stedelijke bewoningskernen een aarden versterking wordt gebouwd. Deze versterkingen zouden vaak nog terug te vinden zijn in de huidige stadsplattegrond in de vorm van een circulair of semi-circulair patroon. In het geval van Ninove gaan D. Van de Perre en G. Vande Winkel (Fig. 6) uit van de oprichting van een vluchtburg in de vorm van een halvekringversterking. Over de precieze locatie van deze versterking zijn de geschiedschrijvers het niet altijd eens. In hun laatste publicatie plaatsen D. Van de

3 Van de Perre, 2005, p. 13.

4 Vande Winkel, 1996, p. 218.

5 Demeulemeester, 1990, pp. 117-149.

6 Vande Winkel, 1996, pp. 212-213.

7 Vangassen, 1948, pp. 59-61.

8 Van de Perre, 2005, p. & Van de Perre & Vande Winkel, 2008, p. 51.

9 Vande Winkel, 1996, p. 218 & Van de Perre & Vande Winkel, 2008, p. 52.

10 Vande Winkel, 1996, p. 204-205.

Figuur 5: Ontwikkeling van Ninove volgens H. Vangassen en G. Vande Winkel. (bron: Google maps)

- 1: De Nedervijk
- 2: Villa Neonifio (8ste-9de eeuw)
- 3: Halvekringversterking (9de-10de eeuw)
- 4: Uitbreiding langs de Bever- en Burchtstraat (11de-12de eeuw)
- 5: Mottekasteel (omstreeks 1100)
- 6: Abdij (1157)
- 7: Uitbreiding en bouw stadswal (13de en 14de eeuw)

Figuur 6: Ontwikkeling van Ninove volgens D. Van de Perre. 1: De Nedervijk en de villa Neonifio (8de-9de eeuw) (bron: Google maps)

- 2: Halvekringversterking (9de-10de eeuw)
- 3: Uitbreiding langs de Bever- en Burchtstraat (11de-12de eeuw)
- 4: Mottekasteel (omstreeks 1100)
- 5: Abdij (1157)
- 6: Uitbreiding en bouw stadswal (13de en 14de eeuw)

Figuur 7: Ontwikkeling van Ninove volgens W. Wouters en J. Peersman (bron: Google maps)

- 1: Gebied omsloten door eerste omwalling
- 2: Mottekasteel (omstreeks 1100)
- 6: Abdij (1157)

Perre en G. Vande Winkel deze halvekringversterking binnen de benedenloop van de Beverbeek en de Molendender-Dender, waarbij een kunstmatig aangelegde gracht ten westen van het Oudstrijdersplein de versterking vervolledigde.¹¹ De huidige Graanmarkt, de Lange Muntstraat en het Oudstrijdersplein vormen in dit geval de kern van de versterking.

Naar aanleiding van de publicatie van een opgravingsverslag formuleerden W. Wouters en J. Peersman hun visie op de lokalisatie van deze versterking (Fig. 7). Zij plaatsen deze ten noorden van de Graanmarkt, binnen de grenzen van de Kaardeloodsstraat en de De Deynstraat. Ook toponymische gegevens (Oude Vesten) wijzen volgens beide auteurs op het bestaan ervan.¹²

Deze evolutie in het bewoningspatroon betekent een continuïteit in de bewoning wanneer we het “Oude Hof” als de Karolingische hoeve beschouwen (conform Vangassen en Vande Winkel), maar duidt op een discontinuïteit wanneer we het Hof te Nederwijk als de oudste bewoningskern zien (conform Van de Perre). Beide theorieën zijn het er evenwel over eens dat de versterking gecontroleerd werd door een lokale autoriteit, in dit geval de grootgrondbezitters van de Karolingische villa. Vanaf de 2de helft van de 11de eeuw worden deze Heren van Ninove vazal van de Graaf van Vlaanderen en krijgen ze van hem de heerlijkheid Ninove in leen. Bovendien behoren ze als stalmeesters van de graaf tot de meest invloedrijke adellijke geslachten van Vlaanderen.¹³

Figuur 8: Het plan van Sanders met aanduiding van de “Oude Vesten” (ca. 1640)

11 Van de Perre & Vande Winkel, 2008, p 52.

12 Wouters & Peersman, 1993, p. 340.

13 Van de Perre & Vande Winkel, 2008, p. 52.

Binnen de visie van D. Van de Perre betekent dit dat de Heren van Ninove een tweede hof oprichten, ditmaal met een residentiële in plaats van een landbouweconomische functie: het “Oude Hof” gelegen aan de Graanmarkt.¹⁴

Volgens D. Van de Perre (Fig. 6), G. Vande Winkel en H. Vangassen (Fig. 5) evolueert in de loop van de 11de eeuw de versterking verder tot de kern van de Middeleeuwse heerlijkheid: er wordt een beperkte marktfunctie toegekend en de opkomst van belangrijke landwegen die door de nieuwe omwalde bewoningskern lopen zorgen voor strategische belangen. Ook de ligging van Ninove aan de grens van het graafschap Vlaanderen verhoogde het belang van de omwalde stadskern. In de loop van de 11de en 12de eeuw breidt volgens hoger vernoemde auteurs de bewoning nog verder uit langs de Beverstraat en de Burchtstraat (Fig. 5 en 6). Om deze nieuwe bewoning eveneens te beschermen wordt achter de huizen een eerste stadsomwalling aangelegd. Het is in dit kader dat volgens hen het toponiem “Oude Vesten” moet gesitueerd worden.¹⁵ Een deel van deze gracht is nog te zien op het plan van Sanderus (ca. 1640) (Fig. 8).

In de 12de eeuw krijgen we twee nieuwe elementen in de stadsontwikkeling. De Heren van Ninove richten rond 1100 een versterkte burcht op buiten de omwalde stadskern (Fig. 5, 6 en 7). Het betreft een mottekasteel op de rechteroever van de Dender, een strategisch zeer belangrijke plaats bij de grens met Brabant. In 1114-1119 stichten deze Heren van Ninove tevens een klein seculier kapittel in de parochiekerk van de Nederwijk, dat in 1137 omgevormd wordt tot een premonstratenzer abdij. In 1157 verhuist deze abdij naar een hoger gelegen gebied ten noorden van de stad.¹⁶ Op deze wijze heeft Ninove in de 12de eeuw volgens D. Van de Perre en G. Vande Winkel een drieledige bewoningsstructuur: de omwalde stadskern rond de Graanmarkt, de burchtsite op de rechteroever van de Dender en de abdijsite in het noorden.

In de loop van de 13de en 14de eeuw worden de onbewoonde gebieden tussen deze drie kernen verder opgevuld. De aanzet hiertoe wordt gegeven met het verleggen van de parochiekerk van de Nederwijk naar de nieuwe abdijsite, ten oosten van de abbatiale kerk.¹⁷ Langs de Burchtstraat wordt in de 13de eeuw een hospitaal¹⁸ en een begijnhof gesticht en in de 14de eeuw krijgen we de opkomst van de stedelijke schuttersgilden. Een tweede omwalling wordt aangelegd en deze omsluit zowel de burcht als de abdij.¹⁹

2.2.3 Stof tot nadenken

Hoewel de hierboven geschetste historiek een vrij aannemelijk en samenhangend beeld schetst van de ontstaansgeschiedenis van Ninove, zijn enkele kanttekeningen en nuanceringen hierbij toch aangewezen.

De globale visie op de vroegste stadsontwikkeling van Ninove baseert zich, hoewel in de loop der jaren aangepast aan nieuwe gegevens, grotendeels op een algemeen ontwikkelingsmodel voor steden in de Zuidelijke Nederlanden, zoals dit vooral werd ontwikkeld in de late jaren '80.²⁰ Dit ontwikkelingsmodel werd in het verleden opgesteld aan de hand van én getoetst aan enkele concrete voorbeelden, zoals

14 Van de Perre & Vande Winkel, 2008, p. 52.

15 Vangassen, 1960, p. 45-47 ; Van de Perre & Vande Winkel, 2008, p. 53.

16 Vangassen, 1960, p. 50-59; Van de Perre & Vande Winkel, 2008, p. 53.

17 Vangassen, 1960, p. 64-65; Van de Perre & Vande Winkel, 2008, p. 56; Berkers, M. & Klinkenborg, S., 2008, p. 4-5.

18 Vangassen, 1960, p. 67-72.

19 Vangassen, 1960, p. 65-67; Van de Perre & Vande Winkel, 2008, p. 56-57.

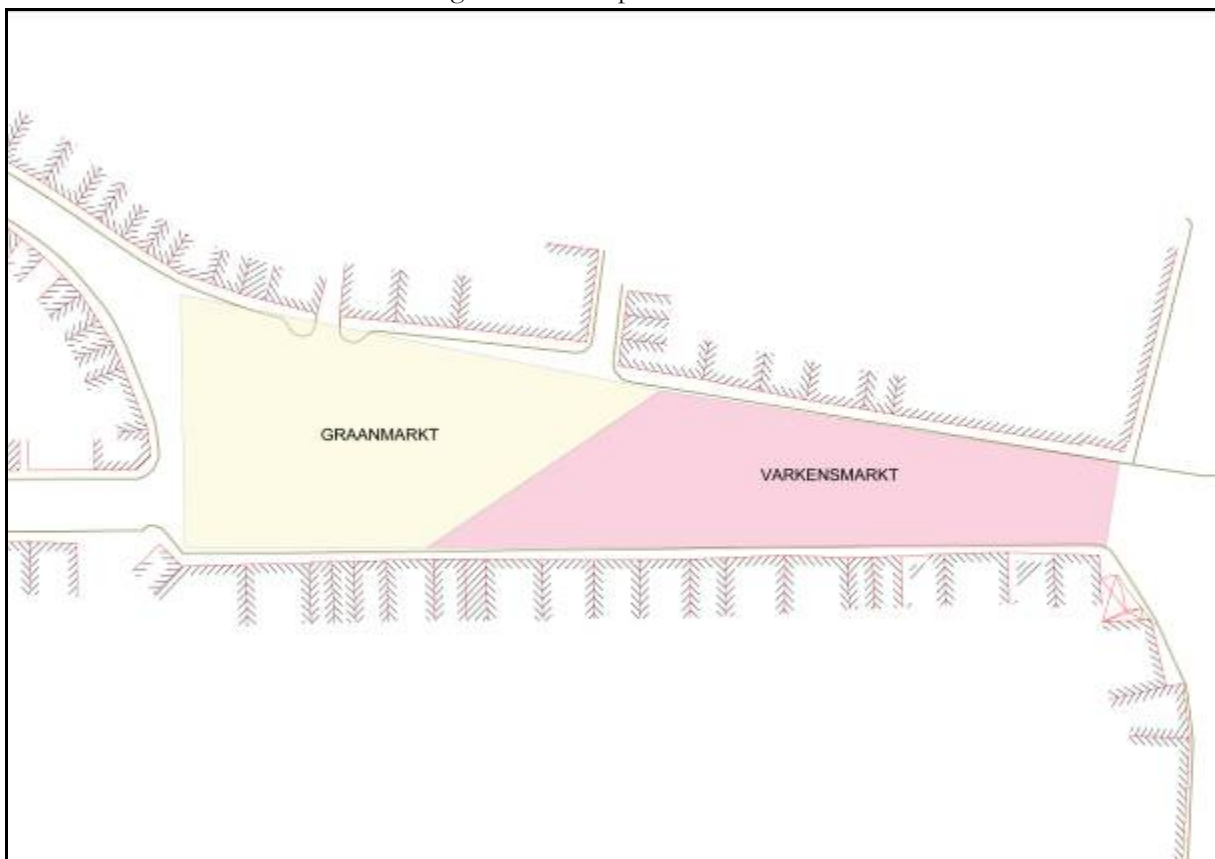
20 Demeulemeester, 1990.

bijvoorbeeld Aalst.²¹ Voor Ninove werden vaak parallellen getrokken met de situatie in Aalst, er van uitgaande dat deze stad een gelijkaardige ontwikkeling kende. Het hanteren van dergelijke ontwikkelingsmodellen en parallellen houdt echter zekere risico's in, aangezien de ontwikkeling van een stad zeer sterk bepaald wordt door regio-specifieke omstandigheden. Uit een uitgebreide studie van R. Rutte omtrent stedenpolitiek en stadsplanning in de Lage Landen in de 12de-13de eeuw blijkt overigens zeer duidelijk dat de vorm en achtergronden van het verspreidingspatroon van de steden binnen het landschap, evenals die van de stadsplattegronden, van stad tot stad sterk kunnen verschillen. Ook de rol die de landsheren van Vlaanderen, als vertegenwoordigers van de graaf, bij stadswording spelen, is niet te onderschatten. In Vlaanderen was deze rol in de eerste plaats financieel gemotiveerd.²²

2.2.4 Historiek van de Graanmarkt

Alvorens over te gaan tot de historische situering van de Graanmarkt, dient te worden benadrukt dat deze in haar huidige vorm geen weerspiegeling is van de middeleeuwse situatie. Enkel de westelijke helft van de huidige markt, tot aan het Despauteerstraatje, beslaat de historische Graanmarkt. Het oostelijke deel van de markt vormde vroeger de Varkensmarkt (Fig. 9).

Over het ontstaan van de Graanmarkt op zich zijn geen historische bronnen voorhanden. Vangassen wijst op het bestaan van markten, kale plaatsen zonder bestrating waar werd handel gedreven en vergaderd, reeds in de 12de eeuw.²³ Het is echter niet duidelijk waar deze markten dan dienen gesitueerd te worden, noch of ze overeenkomen met de later gekende marktplaatsen.

Figuur 9: Opdeling van het plein in Graanmarkt en Varkensmarkt.

21 Callebaut, Cooremans et al., 1994; De Grootte en Moens, 1995; De Grootte, 2000, pp. 234-252; Callebaut, 1983, pp. 227-249.

22 Rutte, 2002, pp. 59-65 en pp. 145-151.

23 Vangassen, 1960, p. 47.

Het belangrijkste element op de Graanmarkt vormt de graanhal. Wanneer deze precies is opgericht, is niet geweten, maar de oudste vermelding ervan dateert uit 1333 (1334 in de huidige jaarrekening).²⁴ Vangassen geeft in zijn publicatie van 1960 een uitgebreide beschrijving van de graanhal: *“Het gebouw heeft een lengte van meer dan 20 meter op 10 à 15 breedte. Het is opgetrokken uit baksteen en arduin, is gedekt met tichels en stro. Aan de hoeken en de gevels zijn arduinen muurstutten. De voorgevel is gekanteeld. Onder de trap van de voorgevel is zoals in het schepenhuis een keldertje of kamertje en boven de trap een afdak gedekt met leien. ... Binnen is het gewelf ondersteund door een rij zuilen. Ook buiten onder een der zijgevels is, gedeeltelijk, een gaanderij met zuilen. De vloer van de hal is geplaveid en gedeeltelijk nog uit leemaarde. Er is een “fosse” (een put, waarschijnlijk om vuil te storten?). ... Boven zijn vier grote graanzolders”*²⁵ Het is echter niet duidelijk welke bronnen Vangassen voor deze informatie gebruikte.

De oorspronkelijke eigenaars van de hal waren de Heren van Ninove. Hoewel in de graanhal graan werd gestockeerd en laken verhandeld, was dit niet de enige functie die haar werd toegekend. De graanzolders fungeerden er als een tijdelijke opslagplaats, zowel voor de heren van Ninove zelf als voor de graankooplieden. De stad had van de bisschop van Kamerijk tevens de toestemming gekregen om misdiensten te laten uitvoeren in de hal²⁶ en in 1367 stond graaf Lodewijk van Male als heer van Ninove toe dat de schepenen van Ninove op de zolder recht spraken²⁷.

De hal onderging in de loop der eeuwen vele aanpassingen en werd talloze malen vernieuwd, om dan in de loop van de 18de eeuw sterk aan belang in te boeten. Ontdaan van haar oorspronkelijke functies devalueerde ze tot een verblijf voor soldaten en/of de troepen van het garnizoen²⁸ of een opslagplaats voor hooi en stro. Tegen het midden van de 19de eeuw is de hal volledig uit het straatbeeld verdwenen.

Op de wekelijkse marktdag, dinsdag, werd er druk verhandeld, niet alleen in de hal maar ook in de omliggende straten en op de Varkensmarkt. Tal van goederen werden er aan de man gebracht, niet enkel laken, granen en zuivelwaren. Voor bepaalde producten werden specifieke standplaatsen voorzien. Het is echter niet duidelijk of de “Varkensmarkt” verwijst naar een markt voorzien voor het verhandelen van vee.

2.2.5 Cartografisch materiaal

Verschillende oude kaarten laten ons toe de situatie op de Graanmarkt beter te begrijpen. De oudste kaart waar we voor Ninove over beschikken is deze van Jacob van Deventer (ca. 1560-1570) (Fig. 10). In het zuidoostelijke gedeelte van de stad is de graanmarkt/varkensmarkt te zien, waarbij de westelijke helft duidelijk gedomineerd wordt door een groot gebouw, de graanhal. Op deze tekening lijkt de hal opgebouwd uit één beuk met een puntige voorgevel.

De kaart van Sanderus schetst Ninove omstreeks 1640 (Fig. 11). Ook hierop is de graanhal goed herkenbaar, hoewel het in dit geval een tweebeukige en sterk symmetrische constructie blijkt te zijn.

Op de pentekening van Filips de Dijn uit 1662 (Fig. 12) is de graanhal prominent aanwezig. Net als bij Sanderus zien we een tweebeukige constructie, maar hier wordt deze aan de westzijde voorzien van een dwarsbeuk met in het midden een toegangspoort. Mogelijk betreft het hier een poortgebouw.

24 Vangassen, 1960, p. 90.

25 Vangassen, 1960, p. 90.

26 Vangassen, 1960, p. 90.

27 Berkers, Klinkenborg, Motte, Vande Winkel, 2008, p 4.

28 Vangassen, 1960, p. 331.

Figuur 10: Jacob van Deventer (ca. 1560-1570.)

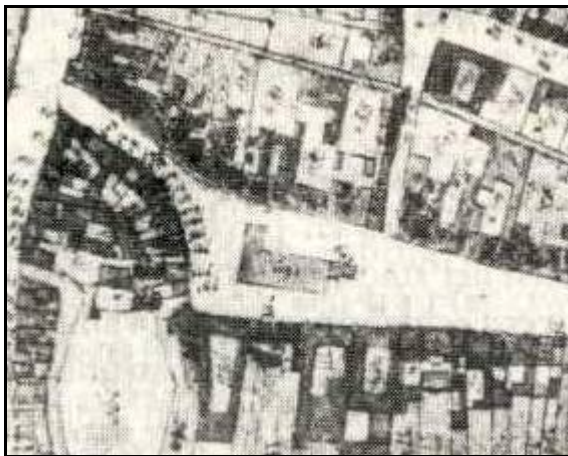
Figuur 11: Sanderus (ca. 1640).

Figuur 12: Filips de Dijn (1662).

Figuur 13: Ferraris (1771). (bron: KBR)

Figuur 14: Primitief kadaster (1814).

Figuur 15: Atlas van de Buurtwegen. (bron: GISOost)

Hoewel de Graanmarkt ook zichtbaar is op de kaart van Ferraris (1771) (Fig. 13), wordt deze hier niet verder beschreven wegens het ontbreken van details.

Dat de Graanmarkt in het eerste kwart van de 19de eeuw sterk van uiterlijk veranderd is, is goed te zien op de primitieve kadasterkaart uit 1814 (Fig. 14). De hal lijkt een aanbouw aan oostelijke zijde te vertonen en het is zeer wel mogelijk dat een deel van de hal toen reeds was afgebroken. Enkel het poortgebouw en de zuidelijke vleugel staan nog overeind. De oostelijke aanbouw bezit overigens een ander kadasternummer en het is dan ook mogelijk dat het hier gaat om een huis dat de Rederijkers vanaf 1652 van de Heer van

Ninove mogen gebruiken als gildehuis.²⁹ Hierbij dient te worden opgemerkt dat dit huisje niet is afgebeeld op de pentekening van de Dijn.

Zoals reeds eerder vermeld, wordt de graanhal in de loop van de 19de eeuw definitief afgebroken. Dit is zeer duidelijk zichtbaar op een uittreksel van de Atlas van de Buurtwegen (1840) (Fig. 15): de hal is volledig verdwenen en er rest enkel een klein gebouwtje vrij centraal op het plein, mogelijk het voornoemde gildehuis van de Rederijkers.

2.3 Historiek van het archeologisch onderzoek

Tot op heden werd in Ninove relatief weinig archeologisch onderzocht (Fig. 16). De grootste opgraving die er heeft plaatsgevonden is het onderzoek naar de Premonstratenzerabdij, uitgevoerd door verschillende teams van het voormalige I.A.P. respectievelijk in 1991, 1992, 1993 en 1994.³⁰ Aangezien deze abdijsite historisch gezien steeds een vrij gesloten entiteit vormde en ze nagenoeg geen invloed had op de ontwikkeling van de Graanmarkt, zullen deze opgravingsresultaten hier niet verder besproken worden.

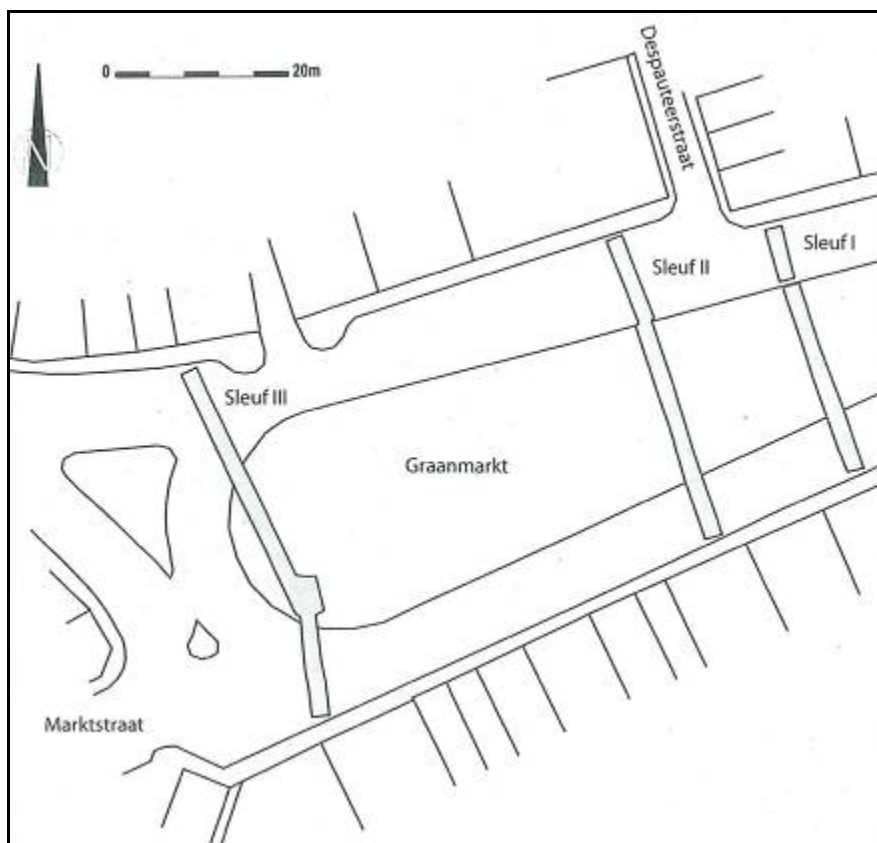

Figuur 16: Archeologisch onderzoek in Ninove. (bron: Google maps)

²⁹ Vangassen, 1957, p. 51.

³⁰ Van Den Broeck, 1992, pp. 40-41; Van Den Broeck, 1993, pp. 39-41; Wouters & Peersman, 1993, pp.339-357; Wouters, 1994, pp. 35-36; Gilté, 1995, pp. 26-27.

In de directe omgeving van de Graanmarkt werden in het verleden enkele kleine noodopgravingen verricht. In 1989 werden in een bouwput aan de Centrumlaan, tegen de ondertussen overwelfde Beverbeek, sporen aangetroffen van wat werd geïnterpreteerd als de vroegste stadsomwalling (cfr. supra).³¹ Er werden enkele voorwerpen gerecupereerd, waaronder een geweitak van een hert, een deel van een paardenskelet en een bronzen kandelaartje en verder werden houten palen aangetroffen die vermoedelijk dienden voor de indamming van de stadswal. Aan de andere zijde van de Graanmarkt, aan de Oude Kaaistraat, werd in 1997 door het toenmalige I.A.P. noodonderzoek verricht in de watermolen “De Mets”.³² Deze molen zou teruggaan tot een olieslagmolen die tot 1478 in het bezit was van de Heer van Ninove en met als oudste vermelding 1139. Vermoedelijk vonden er in de onmiddellijke omgeving van de Graanmarkt nog andere kleinschalige noodopgravingen of waarnemingen plaats, maar hierover ontbreekt het ons jammer genoeg aan informatie.

Figuur 17: Situering van de proefsleuven op de Graanmarkt. (bron: Berkers & Klinkenborg, 2008 & 2009)

Voorafgaandelijk aan het archeologisch onderzoek op de Graanmarkt, werd in het najaar van 2007 een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd.³³ Dit vooronderzoek had tot doel een inschatting te maken van de eventuele aanwezigheid van archeologisch relevante sporen, hun belang en hun bewaringstoestand. Hierbij werd al snel duidelijk dat zich net onder de recente pleinbedekking van de Graanmarkt goedbewaarde sporen uit de late en postmiddeleeuwen bevonden (onder meer een 14de-eeuwse graanhal en oudere marktniveaus) en dat de recente verstoringen zich hoofdzakelijk onder de huidige straten concentreren. Voor meer duidelijkheid omtrent de evolutie van het plein en van de hal en om te vermijden dat het archeologisch patrimonium hier onherroepelijk verloren zou gaan, drong een uitgebreider, vlakdekkend archeologisch onderzoek zich dan ook op.

31 Lamarcq, 1991, pp. 33-34.

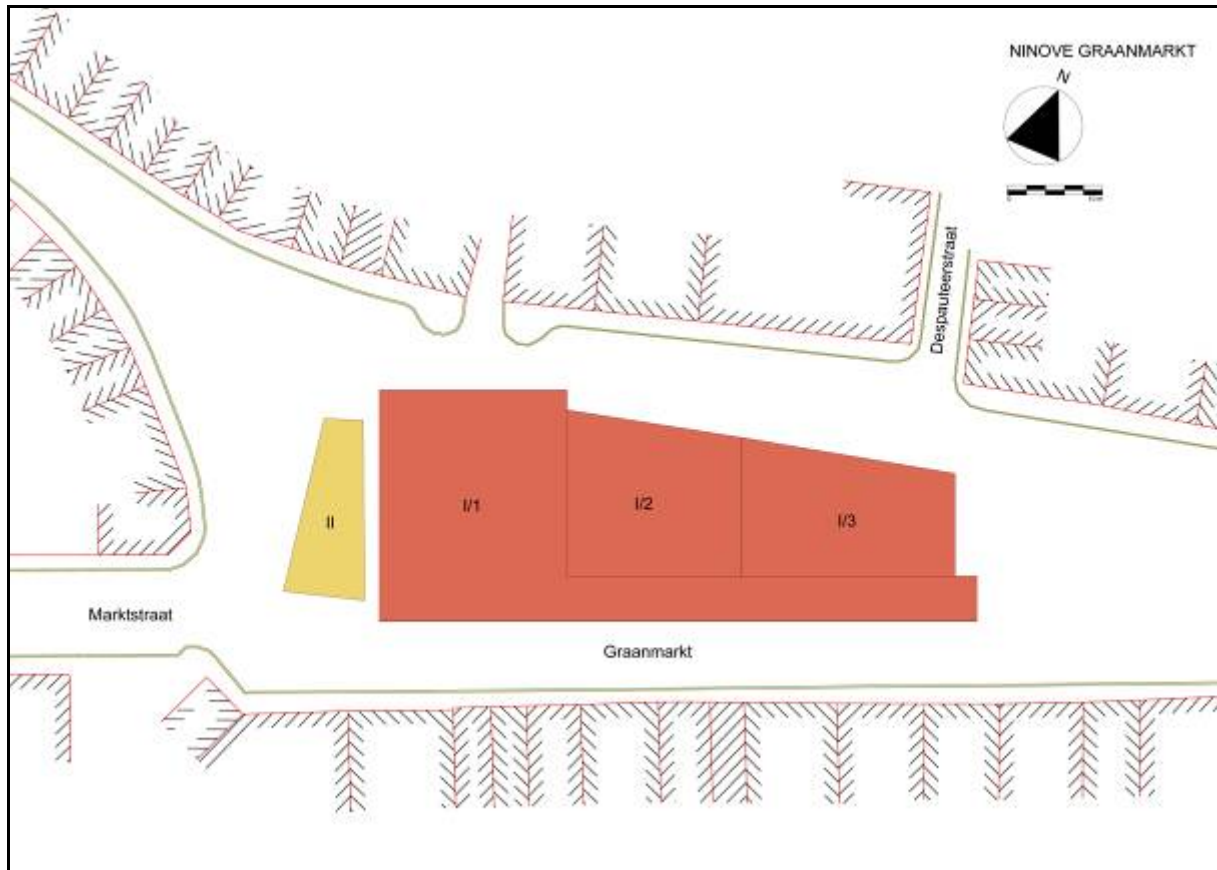
32 Van den Hove & Wouters, 2000, pp. 71-72.

33 Berkers & Klinkenborg, 2008 & 2009.

3. HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

3.1 Methodologie en verloop van het onderzoek

De wijze waarop het archeologisch onderzoek op de Graanmarkt diende te verlopen, werd bepaald door verschillende factoren en gebeurde in nauw overleg met alle betrokken instanties. Om langdurige overlast voor de buurtbewoners te vermijden, besliste het stadsbestuur om het archeologisch onderzoek gelijktijdig met de overige werkzaamheden te laten starten, met name op 9 maart 2009. Hierdoor moest de opgraving ingepast te worden in de algemene werfplanning en waren precieze afspraken en tussentijdse deadlines vereist.

Figuur 18: Fasering van het archeologisch onderzoek.

Het Agentschap R-O Vlaanderen Onroerend Erfgoed bakende twee zones (Fig. 18) af waar archeologisch onderzoek noodzakelijk was. Gezien de grote concentratie recente verstoringen werden de huidige straten rond de markt onmiddellijk uitgesloten van verder onderzoek. Ook de oostelijke helft van de Graanmarkt, de voormalige Varkensmarkt, werd niet verder onderzocht gezien de aanwezigheid van een Belgacomkamer en een collector van Aquafin op een deel van de zone. In eerste instantie diende de zone van de pompputten voor de fontein en eventueel de fontein zelf onderzocht te worden en dit met drie grondvlakken (Het vooronderzoek had in grote lijnen drie archeologische niveaus vastgesteld voor opgraving: nl. 14,10m, 13,85m en 13,60m TAW). In een tweede fase volgde het resterende westelijke deel van de huidige Graanmarkt, lopende vanaf de rotonde tot ongeveer ter hoogte van het Despauteerstraatje, ditmaal met één grondvlak en dit tot op de vastgelegde diepte van 14,10m TAW.³⁴ Bij aanvang van het onderzoek bleek echter dat de geplande rioleringswerken aan de zuidelijke kant van de markt niet enkel ter hoogte van de huidige straat zouden plaatsvinden, maar dat ook een deel van het archeologische

³⁴ De dieper gelegen archeologische sporen en lagen werden verondersteld niet bedreigd te zijn

bodemarchief onder het plein zelf werd bedreigd. In extremis beslisten de archeologen van SOLVA, in overleg met de stad en het Agentschap R-O Vlaanderen Onroerend Erfgoed een aanpassing door te voeren in de oorspronkelijke opzet en de zone van de zuidelijke rioleringsleuf vanaf het begin van de Marktstraat tot ongeveer ter hoogte van het Despauteerstraatje ook in drie grondvlakken aan te leggen. De opgraving van deze extra vlakken diende binnen dezelfde termijn gerealiseerd te worden. Er werd geen verlenging van de opgravingstermijn voorzien. Gezien de hoogdringendheid van de geplande rioleringswerken moest deze laatste zone (verder Zone I genoemd) eerst onderzocht worden. De opgraving van dit deel van het terrein werd op 7 april afgerond. Uiteindelijk werden slechts twee in plaats van drie grondvlakken aangelegd, respectievelijk op 13,71 à 14,13m (vlak A) en 13,05 à 13,60m (vlak B) TAW. De in de bijzondere voorwaarden opgelegde dieptes konden dus niet voor het hele vlak gehandhaafd worden gezien het reliëf (oplopend van zuid naar noord en van oost naar west) van het huidige plein en omwille van de zichtbaarheid van de sporen.

De zone van de fonteininput, verder zone II genoemd, werd afgegraven op 10 april en onderzocht tot 24 april. In plaats van drie vlakken werd hier slechts één opgravingsvlak (vlak A) aangelegd, in het noordelijke deel gelegen tussen 13,41 en 13,53m TAW en in het zuidelijke deel gelegen tussen 12,80 en 13,08m TAW. Pas vanaf dit niveau werden sporen zichtbaar, hogerop waren enkel puinpakketten waar te nemen.

Als laatste werd begonnen met de tweede fase van het onderzoek, met name de westelijke helft van het plein vanaf zone II tot aan het Despauteerstraatje. Omdat deze zone nagenoeg volledig aansluit op de eerder onderzochte zone van de zuidelijke riool, werden deze als eenzelfde zone beschouwd: zone I. Uit praktische overwegingen i.v.m. grondstockage en na overleg met de aannemer, geschiedde de afgraving van dit vlak in drie delen. Het eerste, meest westelijke deel was reeds samen met de zuidelijke rioolsleuf afgegraven. Een tweede, hierop aansluitende deel werd afgegraven op 24 april en het oostelijke deel volgde op 26 mei. Hierbij werd slechts één grondvlak (vlak A) aangelegd net onder de huidige pleinbedekking. De voorgeschreven diepte van 14m10 TAW bleek niet zinvol gezien het reliëf van de Graanmarkt sterk afliet in oostelijke en zuidelijke richting. Als aan te houden diepte bij het afgraven met de kraan werd daarom voortgegaan op het principe dat enkel de bovenste archeologische laag diende opgegraven te worden. Enkel deze laag zou immers door de heraanleg van het plein geroerd worden.

Het onderzoek van zone I werd in principe afgerond op 12 juni. Op maandag 15 juni volgde nog een laatste werfvergadering met alle betrokken partijen, aanvankelijk met als doel het verloop van het onderzoek nog een laatste maal te overlopen en vooral de laatste zones van archeologisch onderzoek officieel vrij te geven. Hierbij kwam echter aan het licht dat de geplande werkzaamheden een vergraving van het terrein impliceerden die dieper zou gaan dan het archeologisch onderzocht was. Aangezien dit betekende dat het archeologische bodemarchief toch nog deels dreigde vernietigd te worden, moest er dringend naar een oplossing gezocht worden. Na spoedoverleg werd uiteindelijk beslist het terreinonderzoek met vier weken te verlengen, aangevuld met twee extra weken voor de rapportage. Op 22 juni ging deze verlenging van start en werd voor een zone van 13m20 bij 10m30 verdiept tot 37cm onder het marktniveau (vlak B), hetgeen een bijkomende afgraving van 10 à 20cm vereiste. Uiteindelijk slaagden de archeologen erin het terreinwerk reeds op 3 juli af te ronden.

Voor het terreinwerk op de Graanmarkt voorzag SOLVA in drie archeologen en de stad Ninove in twee arbeiders. Het machinale afgraven van de pleinbedekking en het verdiepen tot op het gewenste archeologische niveau geschiedde steeds onder begeleiding van de archeologen. Het bekomen vlak werd vervolgens schoongemaakt en gefotografeerd, de verschillende sporen aangeduid en het verkregen grondplan ingetekend op schaal 1/50. Dit alles met vermelding van voldoende dieptes van de sporen en het grondvlak. Wanneer dit aangewezen was, bijvoorbeeld bij vloeren en haarden, werd het grondplan plaatselijk opgetekend op schaal 1/20. Alle sporen kregen een uitvoerige beschrijving, indien mogelijk met vermelding van hun onderlinge relaties. Om meer duidelijkheid te bieden naar interpretatie toe, werden bepaalde sporen gecoupeerd en indien aangewezen bemonsterd. De vullingen van beerputten werden

integraal gerecupereerd en uitgezeefd. Elke coupe werd schoongemaakt, gefotografeerd, afgelijnd, ingetekend op schaal 1/20 en beschreven. Vondsten werden steeds gerecupereerd. Over de gehele oost-west as van de zuidelijke rioolsleuf en langs de noord-zuid as bij zone II kon een volledig bodemprofiel geregistreerd worden, inclusief foto's, beschrijvingen en vondstenrecuperatie. Dit leverde een duidelijk beeld op van de algehele stratigrafische opbouw van het plein op die plaatsen. Binnen de zone waar slechts één vlak werd aangelegd (zone I met uitzondering van de rioolsleuf), werden op strategisch gekozen plaatsen kleine sleuven aangelegd. Het uitgangspunt bij advisering was behoud in situ; zones die niet door de werken zouden geroerd worden, dienden niet opgegraven, maar behouden te blijven. Een groot deel van Zone I werd dan ook niet integraal opgegraven. Om echter de noodzakelijke verbanden en juiste interpretaties te maken, werd dus op selectieve plaatsen gecoupeerd. Deze coupes en sleuven lieten toe de in het grondvlak aangeduide sporen te interpreteren. Ook hier werden de verkregen bodemprofielen gefotografeerd, geregistreerd en beschreven. Het zeven van de monsters gebeurde simultaan met de opgraving en dit op een hiervoor geschikt terrein ter beschikking gesteld door de stad (AGB DN), niet ver van de site. Ook het wassen van het aardewerk en botmateriaal geschiedde grotendeels ter plaatse.

Elk spoor of onderdeel van een spoor (bijvoorbeeld bij verschillende opvullingslaagjes) krijgt op het grondplan een individueel spoornummer. Per grondplan wordt telkens opnieuw genummerd en hetzelfde geldt voor profielen en coupes. Er wordt, voor zover mogelijk, genummerd van jong naar oud. Een spoornummer bestaat uit de verwijzing naar de zone, naar het grondplan en vervolgens uit een individueel nummer. Zo wordt bijvoorbeeld naar kuil met nummer 5, in zone I en op grondplan A verwezen als I/A/5. Wanneer we de coupe van dezelfde kuil zouden bekijken en deze kuil bijvoorbeeld blijkt te bestaan uit twee verschillende opvullingslaagjes dan krijgen deze lagen respectievelijk de spoornummers I/A/5/AB/1 en I/A/5/AB/2. Het spreekt voor zich dat kuil I/A/5 in grondplan en de opvullingslaagjes I/A/5/AB/1 en I/A/5/AB/2 in coupe tot dezelfde context behoren, want ze behoren tot dezelfde kuil. Sporen die tot eenzelfde context behoren krijgen dan ook eenzelfde contextnummer, namelijk het eerste spoornummer dat tot deze context behoort. In het geval van de aangehaalde kuil wordt het contextnummer dus I/A/5.

3.2 Resultaten

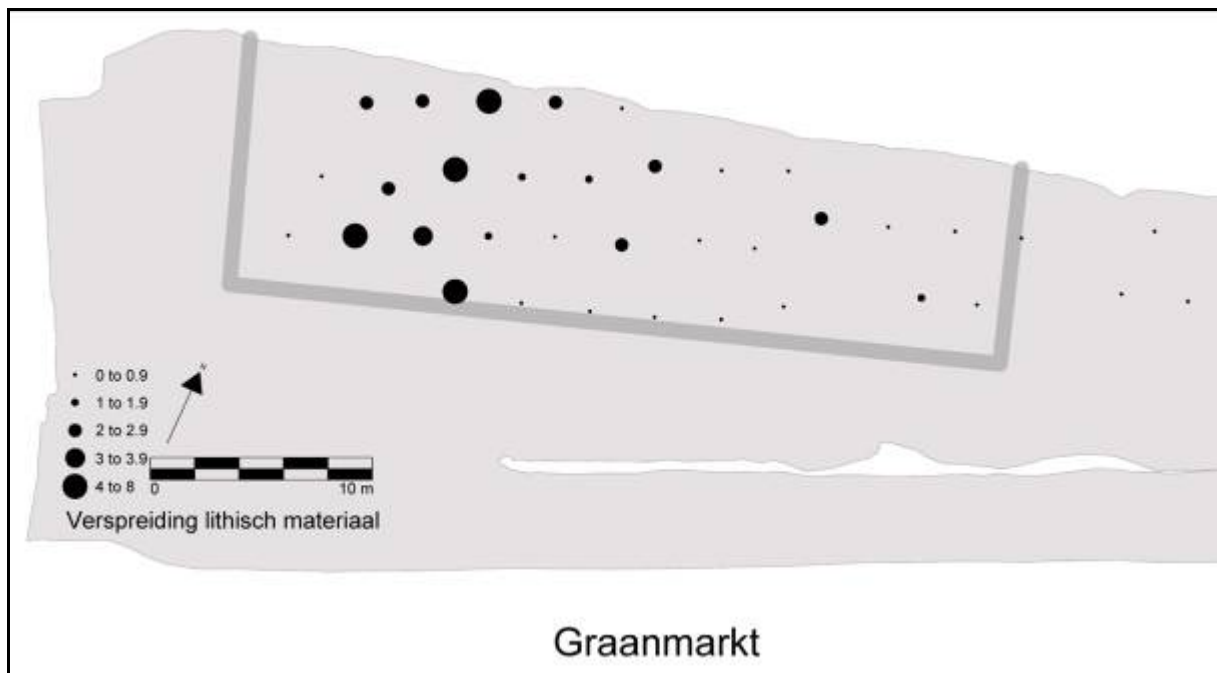
3.2.1 Inleiding

De bespreking van de resultaten van het archeologisch onderzoek is opgedeeld in vijf hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk betreft de vondsten uit de prehistorie en de resultaten van de boringen uitgevoerd door Joris Sergant van de Vakgroep Archeologie van de universiteit Gent. In een tweede hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de oudste middeleeuwse sporen op de Graanmarkt en het ontstaan van het plein. In het derde hoofdstuk worden de verschillende bouwfases van de hal toegelicht. In een vierde hoofdstuk wordt kort ingegaan op het kleine deel van de Varkensmarkt dat tijdens het archeologisch onderzoek is aangesneden en onderzocht. In het laatste hoofdstuk wordt de beperkte werfopvolging in de Marktstraat besproken.

3.2.2 Sporen uit de prehistorie (J. Sergant & L. Lombaert³⁵)

3.2.2.1 De boringen

De vondst van enkele stenen artefacten vormde de aanzet van een klein karterend, evaluerend en waarderend booronderzoek. Deze evaluatie drong zich op om minstens ook een beeld te verkrijgen van het archeologisch potentieel van de Graanmarkt wat betreft oudere (niet-middeleeuwse) archeologische sporen, in functie van toekomstig beheer van de Graanmarkt. Technisch was het enkel mogelijk om de zone van de graanhal evenals een kleine strook ten oosten en ten westen af te boren. Buiten deze zone was het marktniveau immers versterkt met stenen en ten zuiden van de graanhal bevond zich een zone met grote kuilen en beerputten. Er werd geopteerd om een verspringend drie meter-grid te hanteren; de boringen zelf gebeurden met een Edelman-boor met een diameter van 15cm. Omwille van een aantal bakstenen structuren, sporen met veel bakstenen of dakpannen en de aanwezigheid van leidingen waren wij soms verplicht om licht af te wijken van het grid. Vaak werd de eerste 20cm, bestaande uit een aantal middeleeuwse pakketten, verwijderd met een spade omdat de aanwezigheid van (bak)stenen en dakpannen het boren onmogelijk maakte. Er werden steeds twee stalen genomen (20/25cm per staal), stevast onder een (donker)grijze laag van lemig zand waarin zich soms houtskool, (middeleeuwse) scherven, niet verbrand bot of dakpannen bevonden. Het was echter niet steeds duidelijk of zich onder deze laag ongestoorde bodem dan wel een structuur bevond. Bij twijfel werd het staal meegenomen.

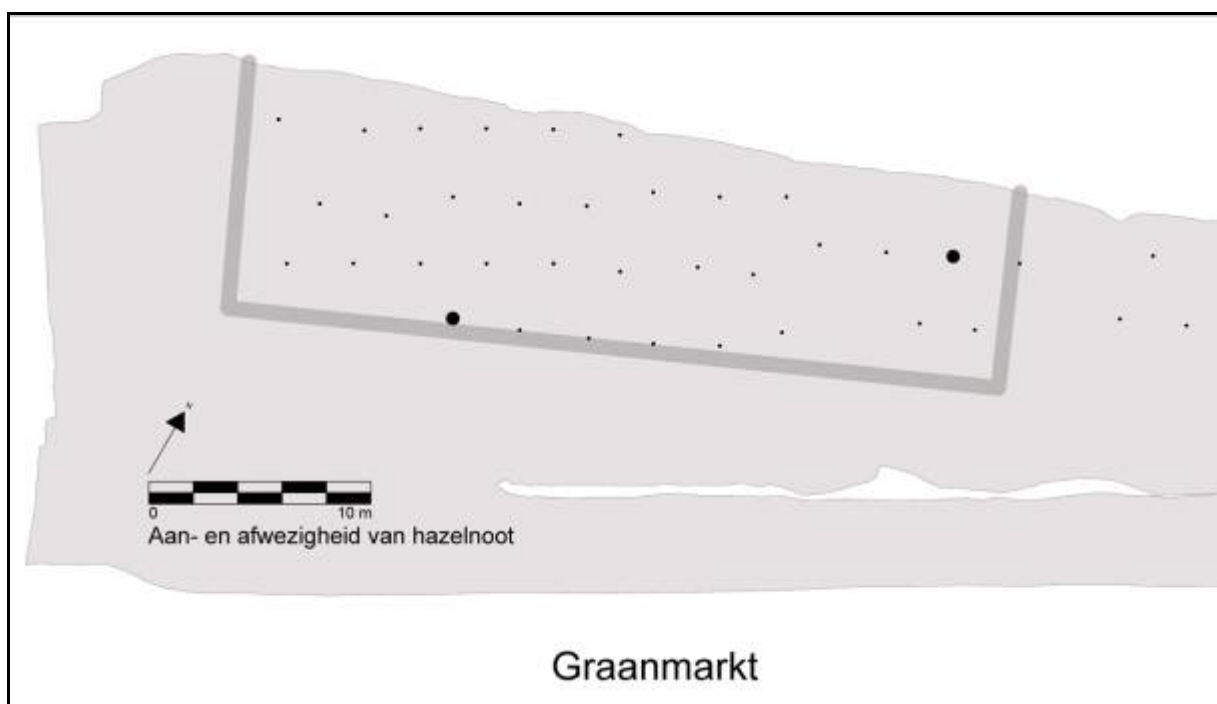
Figuur 19: Verspreiding van het lithisch materiaal in de boringen.

De moederbodem verschilde eveneens van uitzicht. In de opgravingsleuven aan de westelijke zijde was lichtbruin en lichtlemig zand te zien met een beperkt aantal roestvlekken. Centraal werd een zone aangeboord met roodbruin (i.e. door roestvlekken) gekleurd zand terwijl aan de oostelijke rand meer lichtbruin zand voorkwam. De meest oostelijke boring gaf zelfs blauwgrijs gereduceerd materiaal te zien met kleiig zand/zandige klei op beperkte diepte. De vraag of er een deel van het bestaande reliëf werd genivelleerd of niet en of hierdoor de steentijdbewoning werd aangetast kon niet door ons worden beantwoord. Enkel een bodemkundige kan hieromtrent uitsluitsel bieden.

³⁵ Universiteit Gent, Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa.

In totaal werden 37 boringen gezet. Zesendertig boringen leverden boorstalen op; enkel de laatste boring moest worden opgegeven door de aanwezigheid van grote stenen (die vermoedelijk verband hielden met het marktniveau). De stalen werden nat gezeefd op maaswijdte 1mm.

De meeste boringen leverden vuursteensplinters (Fig. 19) op (35 van de 37 boringen) waarbij het in de meerderheid van de gevallen niet uit te maken valt of het om antropogene dan wel om natuurlijke artefacten gaat. Meestal gaat het om zeer kleine chips die vaak voorzien zijn van een slagbult en/of slaggolven. Het doorgaans ontbreken van ribben op het dorsale vlak evenals de grondstof waarin de meeste chips vervaardigd zijn (een translucente gelige vuursteen) doen twijfels rijzen over hun origine hoewel een antropogene oorsprong niet helemaal uit te sluiten valt. Daarom hebben wij er voor geopteerd om de artefacten die (hoogstwaarschijnlijk) van antropogene origine zijn los te behandelen van de overige artefacten. Zeventien boorstalen bevatten dergelijke artefacten. Het zijn in hoofdzaak chips (in totaal 35 stuks) aangevuld met (fragmenten van) microklingen (4 stuks), afslagen (2 stuks), brokstukken (2 stuks) en één (vermoedelijk) fragment van een microliet. Alle artefacten werden vervaardigd in vuursteen.

Figuur 20: Verspreiding van hazelnootfragmenten in de boringen.

Verkoolde hazelnootschelpen (Fig. 20) werden in één/mogelijk twee boringen aangetroffen. Verbrand bot werd in meerdere boringen aangetroffen. Hier dienen wij onmiddellijk aan toe te voegen niet overtuigd te zijn dat het gaat om prehistorisch botmateriaal aangezien in de meerderheid van de boorstalen ook niet verbrand bot voorkomt dat mogelijk te linken is aan de middeleeuwse occupatie. Opmerkelijk is de aanwezigheid van chips en brokstukken in gesilificeerde kalkzandsteen³⁶ (ook Zandbergse steen genoemd - cfr. infra) in 22 boorstalen; vermoedelijk houden ook deze verband met de post-steentijdoccupatielagen die zich boven de moederbodem bevinden.

De horizontale spreiding van de vermoedelijk antropogene artefacten toont een cluster in de zuidwestelijke helft van het afgeboorde gebied. In de noordoostelijke helft komen echter ook enkele positieve punten voor. Bovendien valt niet uit te sluiten dat er zich tussen de niet weerhouden artefacten (cfr. supra) nog antropogene artefacten bevinden wat maakt dat het verspreidingsbeeld enigszins vertekend kan zijn.

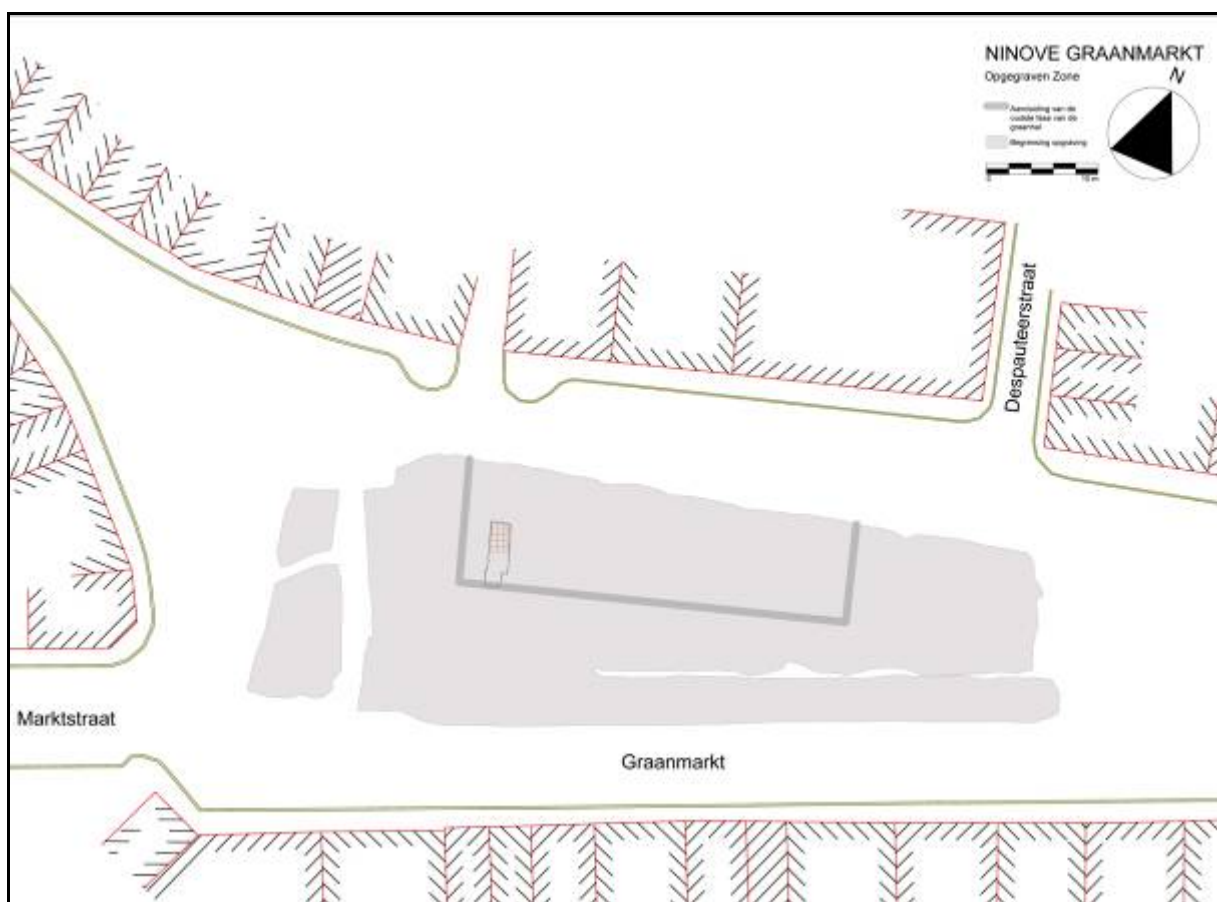
36 Met dank aan F. Gelaude voor de determinatie. Gullentops en Wouters, 1996, pp. 91-92.

Wat de verticale spreiding betreft, lijken er zowel artefacten voor te komen in de bovenste als in de onderste boorstalen. In de bovenste stalen bevinden zich wel wat meer artefacten dan in de onderste (i.e. 32 stuks tegenover 12 stuks).

3.2.2.2 Steentijdvondsten uit de opgraving

3.2.2.2.1 Zone I – Sleuf ABCD

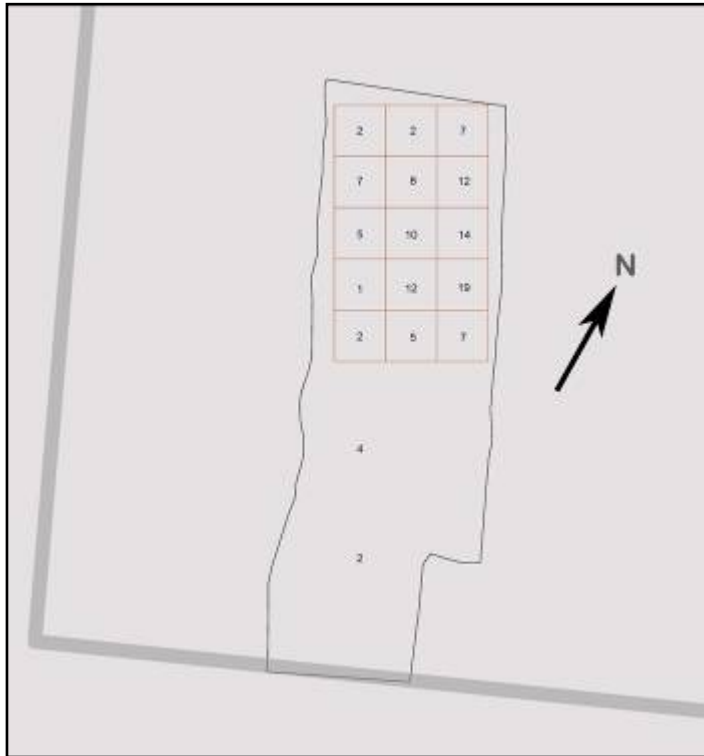
Naar aanleiding van de vondst van een aantal vuursteen artefacten bij het opschaven en het couperen van sporen in sleuf ABCD (Fig. 21), werd besloten om in deze sleuf een kleine zone (3,75m²) op te graven in vakken van een kwart vierkante meter en artificiële niveaus van 10cm teneinde de aangesneden artefactencluster beter te kunnen evalueren. De stalen werden uitgezeefd op maaswijdte 1mm.

Figuur 21: Situering van de opgegraven artefactencluster.

Bij het opgraven van de kwart vierkante metervakken werd een zone vastgesteld met merkelijk minder ijzerconcreet. Mogelijk wijst dit op een windvalstructuur wat eventueel de lichte clustering van artefacten ter hoogte van de opgegraven zone zou kunnen verklaren. Een tweede vaststelling is dat bijna alle artefacten groter dan 1cm in de bovenste 10cm werden aangetroffen; in de niveaus 10-20cm en 20-30cm werden omzeggens enkel chips aangetroffen.

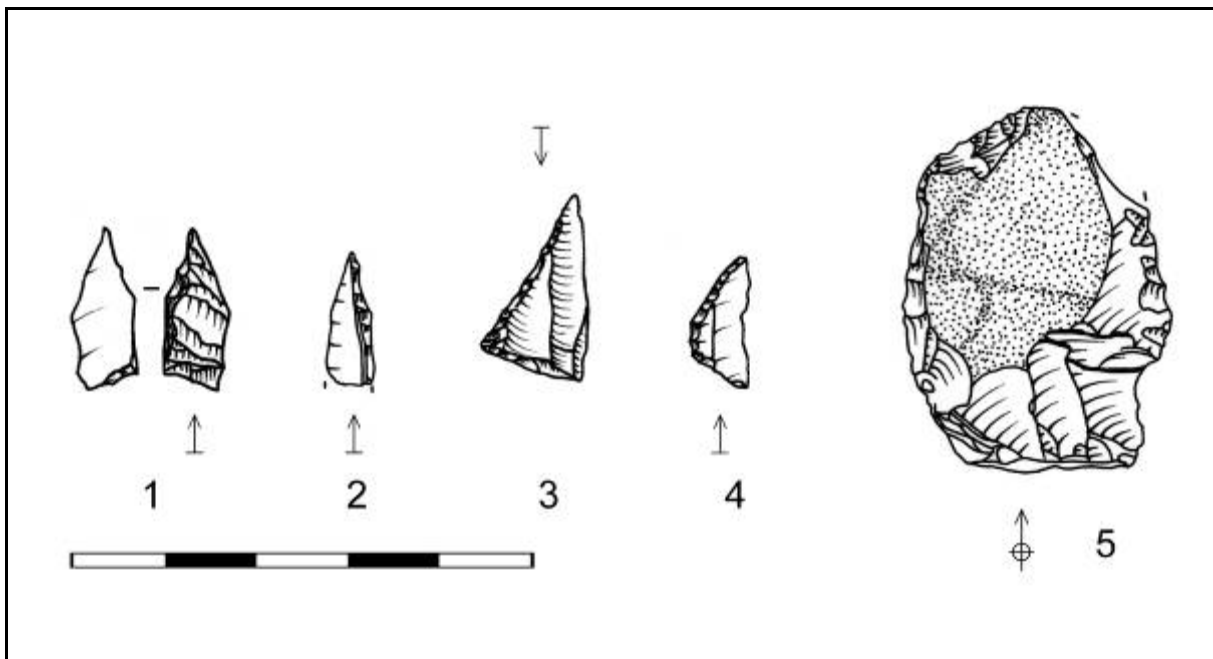
Alle artefacten die werden aangetroffen in sleuf ABCD, worden hieronder samen behandeld. Het gaat in totaal om 128 artefacten waarvan 83 chips (Fig. 22). De meeste artefacten werden vervaardigd in vuursteen (107 stuks of 83,59%). Twee opvallende vuursteenartefacten dienen als exotisch te worden beschouwd. Een eerste grote, licht bruingepatineerde afslag is vervaardigd in een fijnkorrelige, homogeen

Figuur 22: Aantal artefacten per kwart vierkante metervak.

grijze vuursteen die donkergrijs wordt naar de randen. De matig gerolde cortex op de hiel en het distale deel lijken aan te geven dat het artefact vervaardigd werd uit een ca. 4,5cm dikke plaquette. Deze silex vertoont verwantschap met vuursteen afkomstig van Ghlin (Henegouwen). Een tweede afslag is vervaardigd in een licht- en donkergrijze vuursteen met onregelmatige lijnen en banden, met grote beige en grijze inclusies en met een sterk verweerde cortex. Twee artefacten, een eenvoudige afslagschrabber en een afslag, werden vervaardigd in een fijnkorrelige donkergrijze vuursteen met kleine, lichtgrijze vlekken.³⁷ De overige vuursteenartefacten werden vervaardigd in sterk uiteenlopende vuursteensoorten gaande van translucet tot matig fijnkorrelig en van homogeen tot sterk gevlekt met grote inclusies, met een

dominantie van bruine en grijze soorten. Tot slot werden 21 artefacten of 16,41% vervaardigd in donkergrijs kwartsiet van Tienen. De verbrandingsgraad van het lithisch materiaal bedraagt 20,31%.

Figuur 23: 1-4: Microlieten, 5: Afslagschrabber.

In totaal werden zeven werktuigen aangetroffen. Microlieten (Fig. 23: 1-4) zijn met vier exemplaren het best vertegenwoordigd. Het gaat om een hybride spits (driehoek/trapezoïdale spits) in kwartsiet van Tienen, een spits met ventraal getoucheerde basis in kwartsiet van Tienen, een ongelijkbenige driehoek

³⁷ Van Vlaenderen et al., 2007.

en een onbepaald microlietfragment. Tenslotte zijn er nog een eenvoudige afslagschrabber (Fig. 23: 5) en twee aangepunte onbepaalde werktuigfragmenten (boren?).

Qua verfrissingsmateriaal werd enkel een kernrandkling aangetroffen. Verder zijn er naast drie Krukowkierfresten (waarvan één in kwartsiet van Tienen) twee chips met retouches in kwartsiet van Tienen die mogelijk ook verband houden met de productie van microlieten. Tenslotte zijn er nog negen onregelmatige microkling(fragment)en waarvan één in kwartsiet van Tienen, 19 (hoofdzakelijk kleine) afslagen waarvan vijf in kwartsiet van Tienen en drie brokstukken.

Naast lithisch materiaal werd ook nog een kleine hoeveelheid verkolde hazelnootschelpen³⁸ (in totaal 1,92gr) evenals enkele verbrande botfragmenten aangetroffen. Of deze laatste aan de steentijdoccupatie toe te schrijven zijn is o.i. zeer twijfelachtig gelet de aanwezigheid van verbrand en niet-verbrand bot in de bovenliggende pakketten (cfr. supra).

3.2.2.2 *Vondsten uit de rest van het opgravingsvlak*

Ook buiten sleuf ABCD werden een aantal silexartefacten verzameld. Helaas bevonden zich onder deze artefacten geen gidsfossielen waardoor wij wat betreft de datering in het duister tasten. Het gaat om een schrabberfragment, drie kernen waarvan één knol met beginnende debitage en twee kleine kernen met één slagrichting, 3 microklingen, 5 afslagen en één brokstuk. Eén afslag is vervaardigd in bruingepatineerde homogeen lichtgrijze vuursteen die kenmerken vertoont van Ghlin-vuursteen (i.e. vergelijkbaar met de afslag beschreven in 3.2.2.1). De knol met beginnende debitage werd dan weer vervaardigd in fijnkorrelige grijze vuursteen met kleine lichte vlekken.³⁹

3.2.2.3 *Conclusie*

Uit de boringen kan geconcludeerd worden dat zich binnen de afgeboorde zone net onder de middeleeuwse pakketten minstens één en vermoedelijk meerdere (*low density*) steentijdnederzettingen bevinden. De zone aansluitend bij de opgegraven sleuf ABCD leverde de meeste artefacten op maar meer ten NW vallen eveneens enkele positieve boorpunten te noteren. Enkel op het uiteinde van de boorlijnen waar het reliëf naar het oosten toe daalt in de richting van de Beverbeek, werden geen artefacten aangetroffen. Wat de datering van deze nederzetting betreft, bieden de boorresultaten weinig informatie. Het enige gidsfossiel - de (mogelijke) microlietfragment - wijst net als de opgegraven gidsfossielen (cfr. infra) in mesolithische richting. Of er ook nederzettingen aanwezig zijn uit andere steentijdperiodes valt echter niet uit te sluiten. De bewaringstoestand kon evenmin achterhaald worden met de boringen, enkel een opgraving kan hierover uitsluitel bieden. Op het eerste zicht lijkt het qua antropogene verstoringen onder de laat-middeleeuwse pakketten ter hoogte van de graanhallen nog mee te vallen al kunnen er een aantal oude sporen aanwezig zijn die niet als dusdanig te herkennen zijn bij het boren (zie bijvoorbeeld het grachtje uit de late middeleeuwen in sleuf ABCD). Het is hoe dan ook duidelijk dat er in de toekomst bij elke ingreep in de bodem die door de middeleeuwse lagen gaat rekening moet gehouden worden met de aanwezigheid van steentijdsites.

Bij de opgraving van sleuf ABCD werd de aanwezigheid vastgesteld van een kleine concentratie. Ook al werd slechts een gedeelte aangesneden toch kunnen we stellen dat het gaat om een cluster met een zeer lage densiteit. De ruimtelijke spreiding van de artefacten is mogelijk verstoord door een zeer vage (windval?)structuur. Alle aanwezige gidsfossielen wijzen in mesolithische richting. De microlieten, de aanwezigheid van artefacten in kwartsiet van Tienen en de onregelmatige debitagestijl suggereren een

38 Een C-14 datering wordt in het vooruitzicht gesteld.

39 Van Vlaenderen et al., 2007.

datering in het vroeg-mesolithicum (Groep van Chinru?⁴⁰). Een activiteit die zeker werd uitgevoerd is het vervaardigen van microlieten zowel in vuursteen als in kwartsiet van Tienen, getuige daarvan de aanwezigheid van Krukowski-kerfresten en chips met retouches. Opvallend is de geringe afmeting van het debitage materiaal wat wijst op een zeer 'economische' debitage. Ook het vervaardigen van een spits met ventrale retouche op een verfrissingsafslag wijst in die richting.

Het ontsluitingsgebied van kwartsiet van Tienen (i.e. de omgeving van Hoegaarden)⁴¹ bevindt zich op ca. 70 km van Ninove. De artefacten in deze grondstof zijn de eerste die in de Dendervallei opduiken. Ten noorden van Ninove liggen de meest dichtbij gesitueerde vindplaatsen met kwartsiet van Tienen in het Waasland (op ca. 30 km van Ninove) in Zandig Vlaanderen. Ten zuiden (op respectievelijk ca. 25 en ca. 30 km van Ninove) bevinden de enige mesolithische vindplaatsen met kwartsiet van Tienen zich in Quenast en Hennuyères aan de bovenloop van de Zenne (en bijrivieren).⁴² In de regio Ath-Mons werden tot nog toe geen artefacten in deze grondstof aangetroffen.⁴³ De aanwezigheid van vuursteen van Ghlin (Henegouwen) gesitueerd op ca. 50 km van Ninove, is eveneens een opmerkelijk en zeldzaam gegeven in de Dendervallei. Dichter bij het herkomstgebied van deze grondstof in de regio Ath-Mons (ten zuiden van Ninove) worden vaak artefacten in Ghlin-vuursteen aangetroffen in neolithische contexten maar ook in mesolithische contexten komen ze regelmatig voor.⁴⁴

Tot slot kunnen we stellen dat informatie over het mesolithicum van de midden- en benedenloop van de Dender en aansluitende leem- en zandleemgebieden schaars is.⁴⁵ Eén van de redenen is de voor veldprospectie slechte toegankelijkheid van het alluvium waarin zich ongetwijfeld nog een aantal finaalpaleolithische/mesolithische vindplaatsen bevinden. Veldprospecties buiten het alluvium leverden een beperkt aantal (losse) microlieten en enkele artefacten in Wommersomkwartsiet op. Eén van de weinige gekende concentraties bevindt zich te Geraardsbergen 'Grote Buizemont' (midden- ? en laat-mesolithicum).⁴⁶ Om enig inzicht te krijgen in het mesolithicum van de Dendervallei, dienen alle geboden mogelijkheden benut te worden. De opgravingen te Ninove bewijzen dat zelfs kleinschalige interventies kunnen bijdragen tot een beter inzicht in het prehistorische landgebruik, de verspreiding van grondstoffen en (regionale) typochronologie.

3.2.3 De oudste middeleeuwse sporen en een eerste markt (Fig. 24)

Als we de hierboven besproken vondsten uit de prehistorie buiten beschouwing laten, dan is de oudste dateerbare context, die tijdens het archeologisch onderzoek op de Graanmarkt is bloot gelegd, te plaatsen in de late 12de-13de eeuw. Het gaat hierbij om een zeer ondiep bewaard paalgat (I/B/124) (Afb. 3) waarin enkele randen van kogelpotten in grijs aardewerk en een tuitje in vroeg-rood aardewerk zijn gevonden.⁴⁷ In associatie hiermee kunnen vermoedelijk ook enkele andere paalgaten (I/B/118 en I/B/125) en de restanten van een oost-west georiënteerde greppel (I/B/143) (Afb. 4) in sleuf ABCD in deze periode geplaatst worden. Zij bevonden zich immers allen onder een vrij homogeen grijs pakket (Fig. 25) dat over het ganse plein werd aangetroffen. Eveneens onder dit pakket, maar in zone II, bevond zich een grote langwerpige kuil (II/A/24) die niet nauwkeuriger dan de eerste helft van de 14de eeuw te dateren is. Ook tijdens het proefsleuvenonderzoek werd dit vrij homogeen grijze pakket in de drie sleuven opgegraven. Verschillende vondsten lieten toen toe deze laag te dateren in het eerste kwart van de 14^{de}

40 Crombé, 1999 en Crombé et al, 2009.

41 De Paepe, 1998 en Perdaen, Crombé & Sergant, 2009.

42 Van Assche, 2005, p. 59.

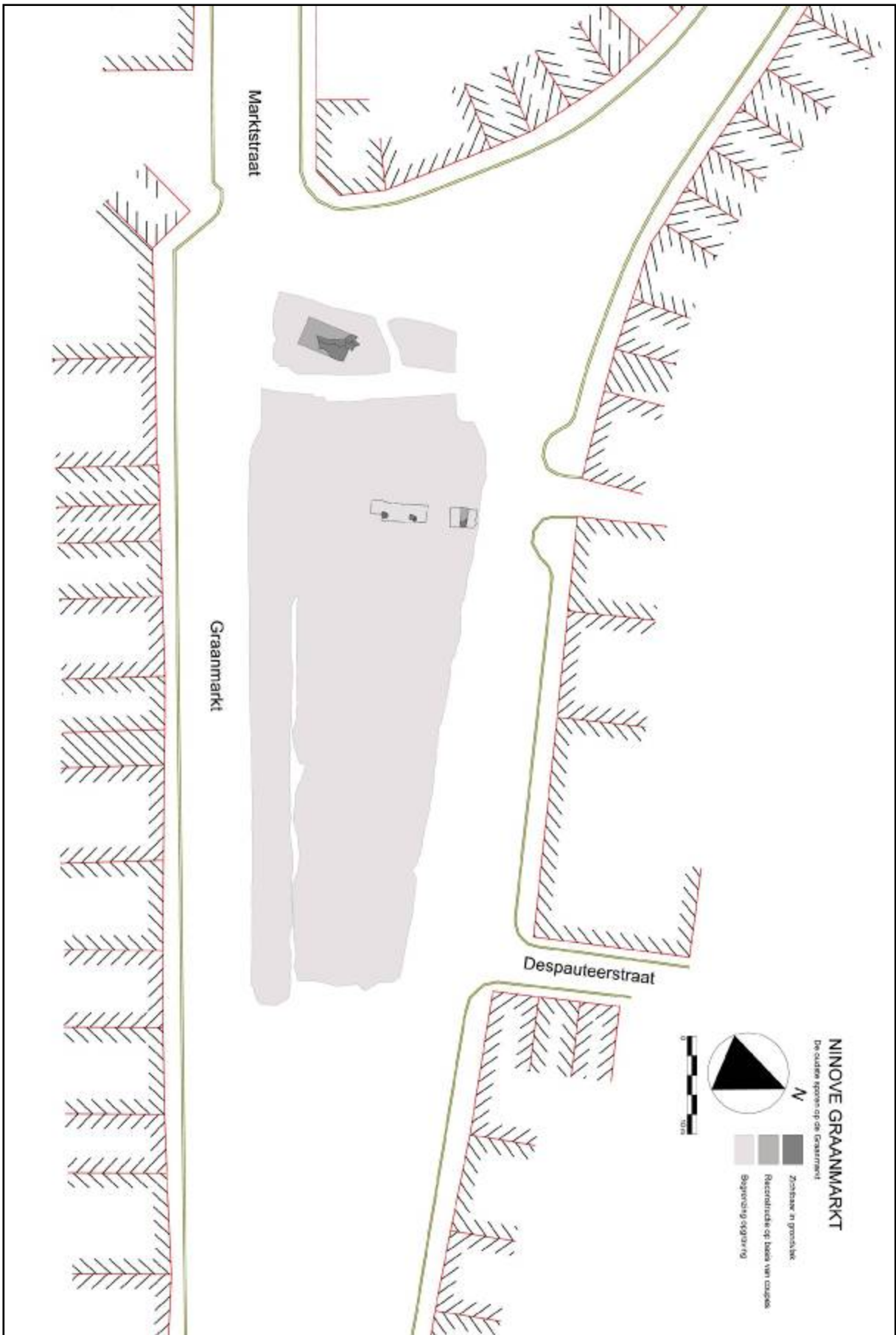
43 Van Assche, 2005, p. 55.

44 Van Assche, 2005, p. 54.

45 Sergant, 2004 en Van Liefferinge, 2006.

46 Van Liefferinge, 2007.

47 Met dank aan K. De Groote voor de determinatie.

Figuur 24: De oudste middeleeuwse sporen.

Afbeelding 3: coupe op paalgat I/B/124.

Afbeelding 4: coupe op greppel I/B/143.

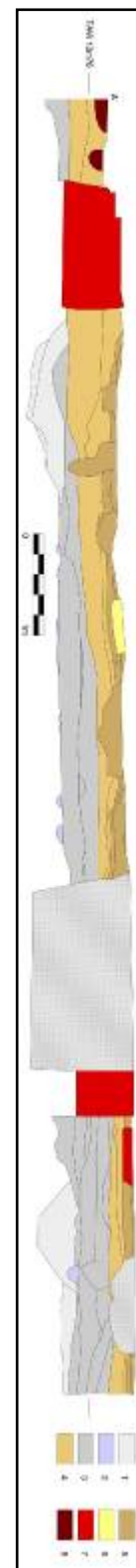
eeuw. Ook enkele sporen die stratigrafisch ouder zijn, leverden aanzienlijk wat materiaal op dat gesitueerd kan worden in de tweede helft van de 13de tot het eerste kwart van de 14de eeuw. De hoger vermelde greppel werd tijdens dit onderzoek aangesneden in sleuf 3 (S350). Ook dit deel van de greppel leverde jammer genoeg geen vondsten op die een datering voor deze context kunnen geven.⁴⁸

Tijdens het huidige onderzoek kan deze laag (Afb. 5), die met zekerheid in verband te brengen is met de oudste pleinbedekking en de creatie van een marktplein, geplaatst worden in het eerste kwart van de 14de eeuw. In deze laag bevonden zich her en der verspreid grotere en kleinere concentraties natuursteen (Afb. 6)⁴⁹. Deze kunnen beschouwd worden als plaveisel voor het plein, al kan dit niet als een systematisch gegeven beschouwd worden, maar eerder als een geleidelijk proces waarbij bepaalde, mogelijk nattere plaatsen verhard worden met willekeurig gestorte stenen. Deze natuurstenen zijn onder te verdelen in drie groepen. De eerste en grootste groep is de zgn. Zandbergse steen (Afb. 7), ook wel Nummeliëten kalksteen of Ieperiaanse steen genoemd. Hij kan omschreven worden als een geelbruine glauconiethoudende kalkzandsteen, met fijne korrel zand-silt, soms met een duidelijke gelaagdheid, soms met fossielen (steenkeren van gastropoden) en soms uitsluitend bestaande uit nummulieten en wormkokers (*Ditrupe*). Deze steen wordt lokaal ontgonnen tussen Ninove en Geraardsbergen.⁵⁰ Een tweede groep bestaat uit veldsteen (Afb. 8) en kan omschreven worden als een donkere groene glauconiethoudende zandsteen met een kiezelcement. Veldsteen werd in het verleden ontgonnen in het gebied tussen Gent, Oudenaarde en Brussel.⁵¹ Een derde en laatste groep (Afb. 9) is slechts marginaal aanwezig en kan omschreven worden als een grijze, donkere kalkschiefer met veel fossielen, *Fenestella*, wormkokers, brachiopoden en crinoiden. Deze steen wordt ook wel Doornikse steen⁵² genoemd en wordt ontgonnen in Henegouwen langs de Schelde.

Een bijkomend bewijs dat deze ‘verharde’ laag als loopniveau is gebruikt, is de aanwezigheid van verschillende karrensporen (Afb. 10) die hoofdzakelijk een oost-west oriëntatie vertonen en de vondst van verschillende hoefijzers.

Vrij snel na het aanleggen van de Graanmarkt als ‘verhard’ plein wordt het opgehoogd met een pakket van 30 tot 50 cm dik (Afb. 11). Dit pakket bestaat uit verschillende lagen, die vaak op korte afstand een wisselende dikte hebben. Dit kan erop wijzen dat het tot stand is gekomen door het geleidelijk uitstorten van karrenvrachten grond over het gehele plein. Het ontbreken van grote vondstenconcentraties en de fragmentarische graad van de scherven lijkt een snelle ophoging met grond van een andere oorsprong dan de Graanmarkt alleszins te ondersteunen. De allochtone herkomst van de grond wordt bovendien ondersteund door de aanwezigheid van een grote concentratie Romeinse tegula- en imbrexfragmenten (Afb. 12) en een scherf van een mortarium in dit ophogingspakket. Vermoedelijk zijn zij afkomstig van een villadomein in de buurt. Een bijkomend bewijs voor een snelle ophoging is het feit dat de datering van de weinige vondsten uit al deze lagen te plaatsen is in het eerste kwart van de 14de eeuw. Deze datering komt overeen met die van de onderliggende laag wat erop

Figuur 25: Doorsnede AB van de graanbal. 1: de oudste sporen, 2: karrensporen, 3: eerste marktniveau (1300-1325), 4: ophogingspakketten (1300-1325), 5: lagen invm fase 1 graanbal, 6: natuurstenen poer fase 1 graanbal, 7: muren tweede en derde fase graanbal, 8: kuilen eerste helft 18de eeuw.

48 Berkers en Klinkenborg, 2008, p. 26.

49 Met dank aan F. Gelaude voor de determinatie.

50 Gullentops en Wouters, 1996, p. 91.

51 Gullentops en Wouters, 1996, p. 90.

52 Dit is niet hetzelfde als de beter gekende Doornikse kalksteen.

Afbeelding 5: Oudste pleinbedekking.

Afbeelding 6: Concentraties natuursteen als oudste pleinbedekking.

Afbeelding 7: De zgn. Zandbergse steen.

Afbeelding 8: Veldsteen

Afbeelding 9: Doornikse steen.

Afbeelding 11: Afbakening van het ophogingspakket.

Afbeelding 10: Karrensporen.

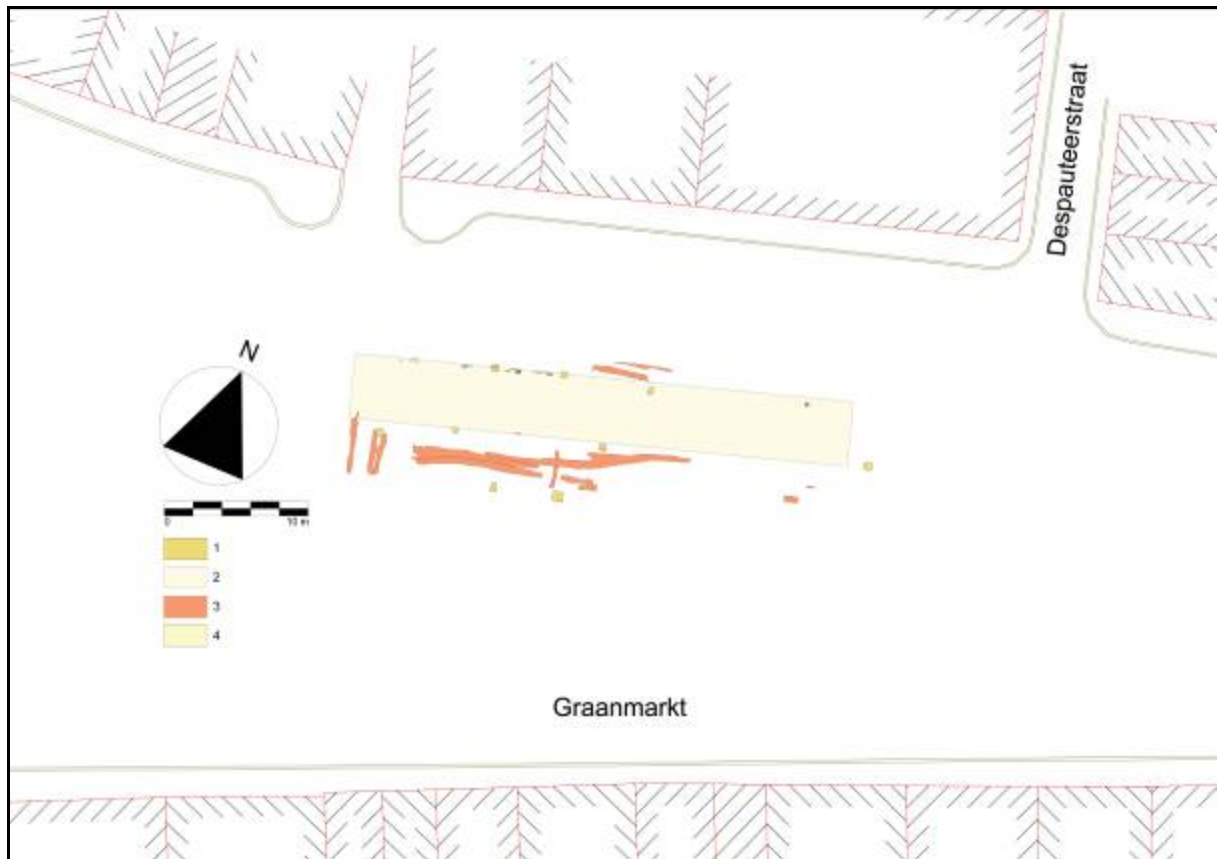

Afbeelding 12: Concentratie van Romeinse tegula- en imbrexfragmenten.

wijst dat dit vrij kort na elkaar moet gebeurd zijn. In dit ophogingspakket werd bovendien een munt⁵³ aangetroffen die geslagen werd vanaf 1277. Het gaat om een zilveren Sterling van Jan I (1268-1294) geslagen in Brussel of Antwerpen. Men kan dus veronderstellen dat de Graanmarkt gedurende een vrij kort tijdsbestek aan grote veranderingen onderhevig is geweest.

3.2.4 De graanhal

3.2.3.1 Fase 1 (Fig. 26)

Figuur 26: Fase 1 van de graanhal. 1: Poeren in natuursteen, 2: kasseien centrale weg, 3: langwerpige kuilen of "greppels", 4: tracé van de centrale weg.

De bouw van de eerste graanhal moet kort na de ophoging van het plein hebben plaatsgevonden. De oudste vermelding dateert immers uit 1334 (cfr. supra). Hoe deze hal er heeft uitgezien is een vraag die door het archeologisch onderzoek slechts ten dele kan opgelost worden. Ze bestond in haar eerste jaren uit een houten constructie op poeren in de zgn. Zandbergse steen (Afb. 13) en had een dakbedekking bestaande uit daktegels (cfr. supra beschrijving van de hal door Vangassen). Van deze poeren zijn er slechts acht volledig bewaard. Eén kon nog herkend worden als mortelrestant, wat het totaal op negen brengt. Deze constructie bestond uit vermoedelijk twee vleugels met ertussen een weg (Afb. 14) die volledig, met dezelfde Zandbergse steen, gekasseid was. Het volledige gebouw moet een geschatte breedte van minstens 13,5m en een geschatte lengte van minstens 34,5m hebben gehad. De weg zelf was 4,5m breed. Aan beide zijden werden nog enkele boordstenen aangetroffen.

53 Met dank aan Luc Beeckmans voor de determinatie.

Afbeelding 13: Eén van de natuurstenen poeren.

Afbeelding 14: Kasseien van de centrale weg.

Afbeelding 15: Een 14de-eeuwse bal in het zuiden van Frankrijk. (bron: De Lannoy, 2003)

Afbeelding 16: "In situ"-verbrande lemen vloeren.

Afbeelding 17: coupe op de grote puinkuil.

Afbeelding 18: De langwerpige "in situ"-verbrande kuilen in grondplan.

Afbeelding 19: Coupe op de langwerpige "in situ" verbrande kuilen.

Het is niet duidelijk of in de aanvangsfase de constructie zijwanden heeft gehad. Nog bestaande vergelijkbare constructies (in het noorden van Frankrijk en de Languedoc⁵⁴) (Afb. 15) doen echter vermoeden van niet. De vloer in de twee vleugels langs de weg bestond uit aangestampte leem.

Uit het onderzoek komt duidelijk naar voor dat het gebouw verschillende malen afgebrand moet zijn. Getuige hiervan zijn de “in situ”-verbrande lemen vloeren (Afb. 16) en de puinlagen met verbrande daktegels op de lemen vloer, alsook een grote puinkuil (Afb. 17) in de zuidelijke vleugel die quasi volledig gevuld was met verbrande daktegels. Her en der in de twee vleugels zijn een groot aantal langwerpige kuilen, “greppels” (Afb. 18 en 19), gevonden. Deze kuilen vertonen steevast “in situ”-verbranding aan de zijkanten en een houtskoolpakketje onder in de vulling. Na een eerste snelle en voorlopige evaluatie⁵⁵ van de houtskoolstalen uit 3 contexten (I/A/222, I/A/226 en I/A/385) blijkt dat ze samengesteld zijn uit verschillende houtsoorten. Zeker is dat er ook twijgen en takken aanwezig zijn. Aardewerk uit enkele van de kuilen laat ons toe ze te plaatsen in de 14de eeuw. Dit wordt ondersteund door de vondst van een munt in één van deze kuilen (I/A/226). Het gaat hierbij om een munt in biljoen van Lodewijk van Nevers (1322-1346) geslagen in Vlaanderen in een onbekend atelier vanaf 1337. Bovendien zijn sommige van deze sporen herhaaldelijk heruitgegraven en opnieuw gebruikt. Het lijkt er op dat deze kuilen geïnterpreteerd kunnen worden als stookplaats of als plaats waar gloeiende houtskool wordt in gelegd om tijdens vochtige periodes het graan, dat op de zolders van de hal opgeslagen werd (cfr. supra), droog te houden. Het zou kunnen vergeleken worden met de stookplaatsen in de “asten⁵⁶” die tot het begin van de vorige eeuw nog her en der te vinden waren in Vlaanderen en die gebruikt werden voor het drogen van graan.

Afbeelding 20: Eén van de poeren oversnijdt een oudere greppel.

Dat er waarschijnlijk in deze bouwfase nog onderverdelingen te maken zijn, staat buiten kijf, maar dit is met de nu beschikbare gegevens helaas niet mogelijk. Ter illustratie kunnen we het feit aanhalen van de greppels met “in situ”-verbranding. Op één plaats ligt één van de poeren over een dergelijke greppel (Afb.

54 De Lannoy, 2003.

55 Uitgevoerd door B. Cherretté.

56 Droogplaats, droogzolder.

20). Op een andere plaats ligt een dergelijke greppel tegen een poer en zijn de stenen duidelijk mee verbrand (Afb. 21).

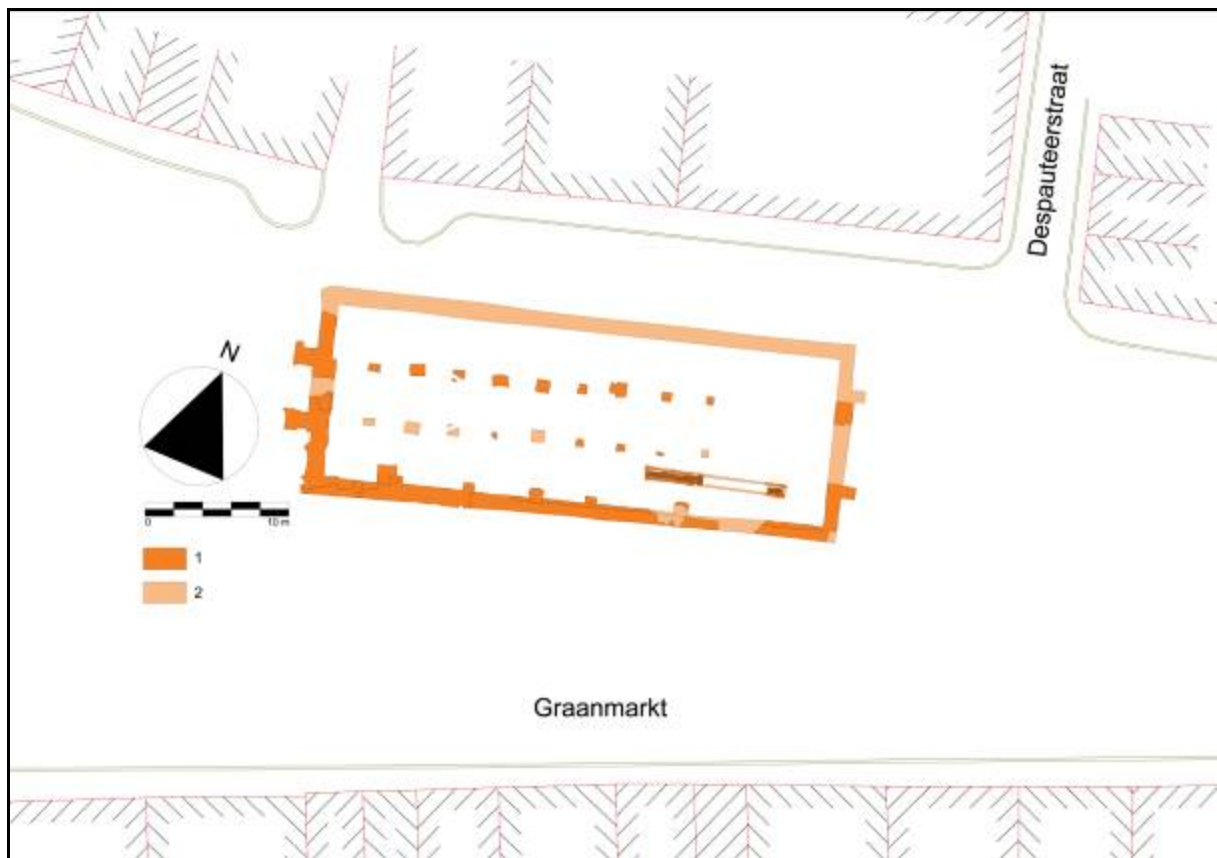

Afbeelding 21: Eén van de poeren wordt doorsneden door een langwerpige kuil.

Hoe lang deze houtbouw bestaan heeft is niet met zekerheid te zeggen. Alle vondsten in de lemen vloeren en in de langwerpige kuilen zijn aan de hand van het aardewerk niet nauwkeuriger te dateren dan de 14de eeuw. Er werden geen sporen gevonden die de opgave van deze of een bouw van een nieuwe hal in baksteen met zekerheid kunnen dateren. Naar alle waarschijnlijkheid zijn met uitzondering van de latere

muren bovendien alle sporen uit recentere periodes binnenin de graanhal volledig verdwenen. Wel blijkt uit de vondst van een munt afkomstig uit het vlak ter hoogte van de grote concentratie kuilen/greppels met “in situ”-verbranding en de grote puinkuil die eerder werd vermeld (I/A/388) dat dit bouwwerk er zeker heeft gestaan tot na 1420. Het gaat hierbij om een dubbele mijt in biljoen van Jan van Bunde (1420-1456) geslagen in Brogel.

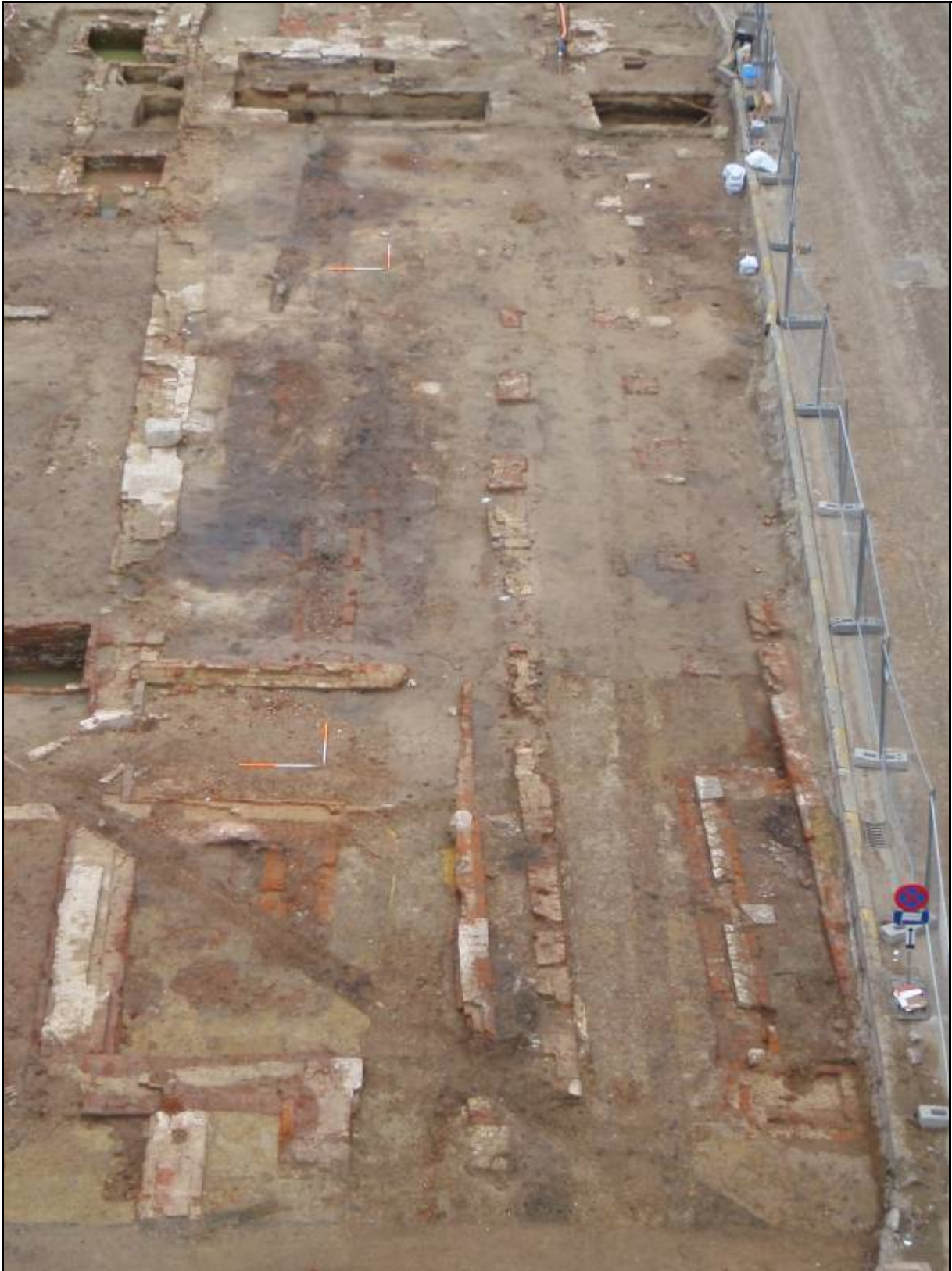
3.2.3.2 Fase 2 (Fig. 27)

Figuur 27: Fase 2 van de graanhal. 1: Opgegraven delen, 2: Gereconstrueerde delen.

In de tweede fase blijft de structuur van het gebouw volledig behouden (twee vleugels rond een weg), maar in plaats van een volledig houten constructie komt er een combinatie van een bouwwerk in waarschijnlijk hout en bakstenen (Afb. 22). Aan de oost- en aan de westzijde, waar de weg in en uit het gebouw gaat, is hij geflankeerd door twee steunberen. Binnenin het gebouw staan aan weerszijden van de weg een rij bakstenen poeren (Afb. 23). Ook deze zullen, zoals de oudere poeren in Zandbergse steen (cfr. infra), vermoedelijk een houten bovenbouw hebben gekend. In de zuidoostelijke hoek van het gebouw bevindt zich een 10 m lange en 90 cm brede bak (Afb. 24) met een bakstenen vloer die sporen van verbranding vertoont. De vulling van deze bak is te dateren in de 15de eeuw. Mogelijk kan deze bak geïnterpreteerd worden als de versteende versie van de langwerpige kuilen met “in situ”-verbranding uit de vorige fase.

De baksteenformaten van de buitenmuren zijn 25,5 à 26 x 11 à 12,5 x 5 à 6 cm. Deze formaten komen ook terug in de bakstenen bak en in de poeren. Bij deze laatste komt ook het formaat 23 à 23,5 x 11 à 12 x 4,5 à 5,5 cm voor. Men kan zich de vraag stellen of dit verschil ook chronologisch kan gehandhaafd worden en dat met de tijd enkele poeren vervangen dienden te worden of dat het om verschillende partij-

Afbeelding 22: Luchtfoto van fase 2 van de graanhal.

Afbeelding 23: De bakstenen poeren van fase 2.

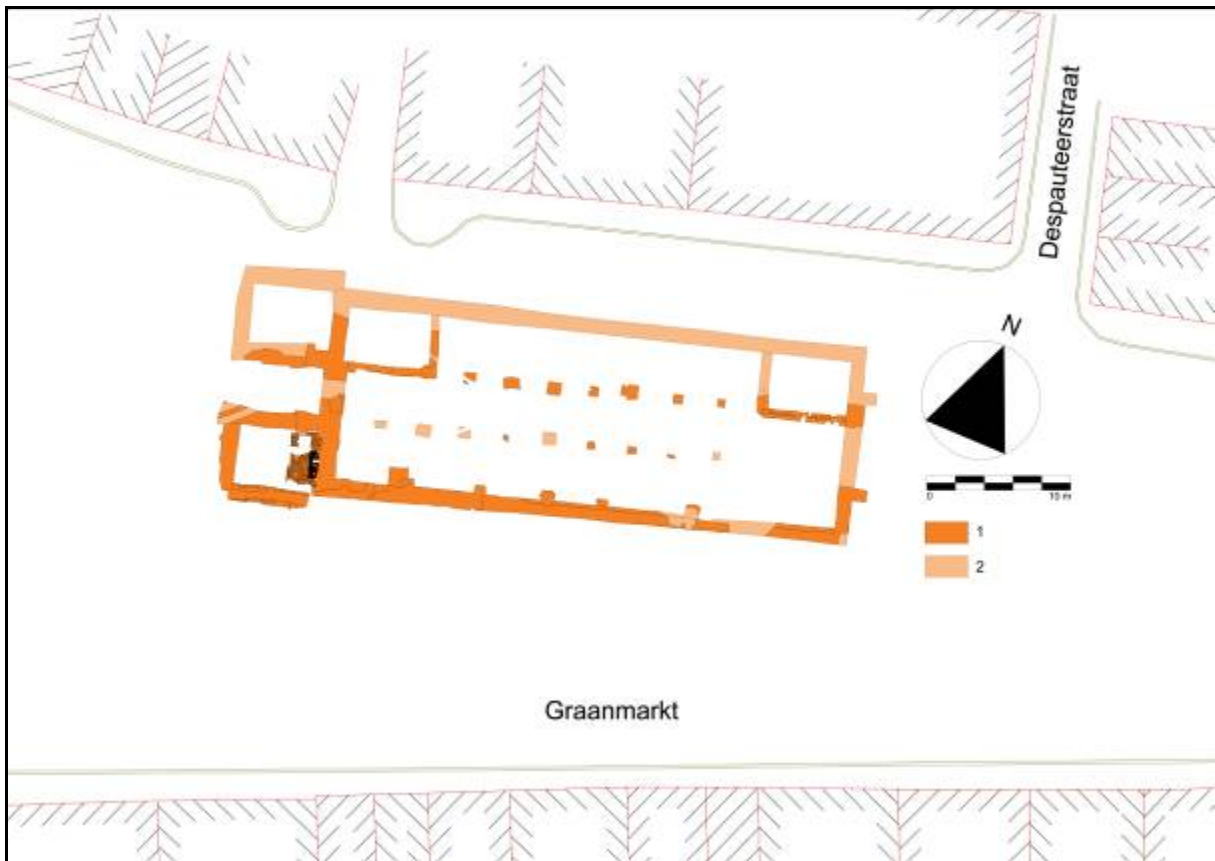
Afbeelding 24: De bak met sporen van verbranding.

en bakstenen met verschillende formaten gaat die tegelijkertijd zijn gebruikt. Het metselverband voor deze fase is meestal zeer onregelmatig, al kan op sommige plaatsen een kruisverband herkend worden.

Het probleem van de datering van dit gebouw is moeilijk op te lossen. Er werd geen enkele context aangetroffen die een licht kan werpen op deze problematiek. Enkel de vulling van de bakstenen bak zou een datering van de versterking van de graanhal ten laatste in de 15de eeuw kunnen ondersteunen, waarbij we het eerste kwart van deze eeuw al kunnen uitsluiten dankzij de vondst van de eerder besproken munt (cfr. supra). Wellicht is het verschillende keren afbranden van het gebouw de oorzaak en de directe aanzet voor de versterking geweest.

3.2.3.3 Fase 3 (Fig. 28)

In deze fase blijft de structuur van de graanhal behouden. Aan de westzijde wordt aan weerszijden van de weg een 'toren' gebouwd (Afb. 25). De zuidelijke toren kon volledig worden blootgelegd. De noordelijke toren slechts gedeeltelijk. Deze bevond zich grotendeels in een reeds verstoorde zone. De torens waren opgebouwd in een onregelmatig metselverband en de bakstenen hadden als formaat 23 x 11 à 12 x 5 à 5,5 cm. In de zuidelijke muur bevonden zich bovendien een groot aantal natuurstenen in de fundering. In de toren was in de oostelijke muur van fase 2 een boogvormige haard uitgekapt (Afb. 26). Deze haard was geplaveid met op de kant geplaatste daktegels (? X 15,5 x 1,5 cm). Tot ongeveer in de helft van de ruimte was rond de haard een vloer in keperverband aangelegd (bakstenen 24 x 11 x 4,5 cm). Vermoedelijk had de rest van de ruimte een lemen vloer.

Figuur 28: Fase 3 van de graanhal. 1: Opgegraven delen, 2: Gereconstrueerde delen.

Afbeelding 25: Het poortgebouw aan de westzijde van de graanhal.

Binnenin de hal zelf werd zowel in de noordoostelijke als in de noordwestelijke hoek een aparte ruimte gecreëerd door de bouw van een bakstenen (23 à 23,5 x 11 à 12 x 5,5 cm) muur tussen de poeren (Afb. 27).

Afbeelding 26: De boogvormige haard en bijbehorende vloer.

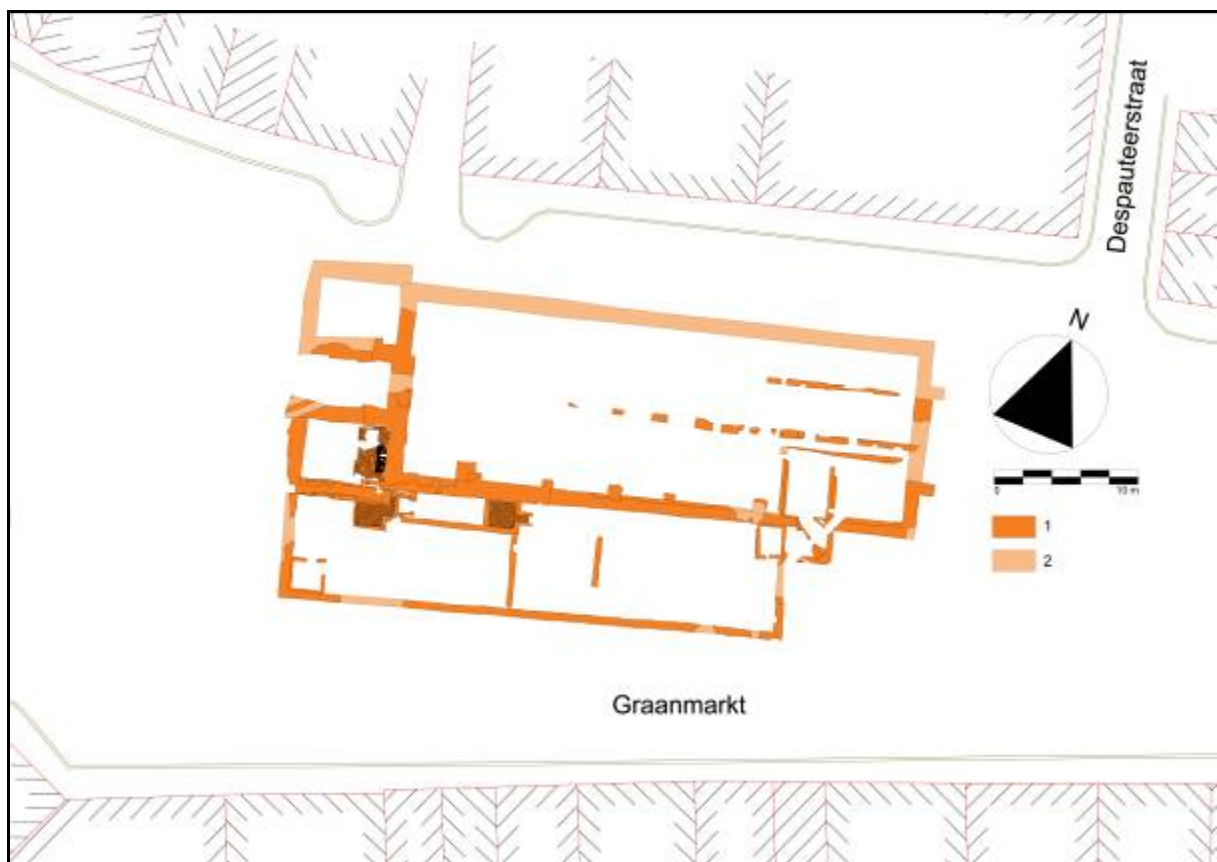

Afbeelding 27: Muur tussen bakstenen poeren.

Het baksteenformaat dat in deze fase wordt gebruikt sluit nauw aan bij het baksteenformaat in enkele van de poeren in de vorige fase. Het is dan ook de vraag of mettertijd de oorspronkelijke poeren niet vervangen zijn door nieuwe.

Deze derde fase kan vrij nauwkeurig gedateerd worden. Allereerst zijn er de iconografische bronnen die ons hierbij een handje kunnen helpen. Het plan van Sanderus van omstreeks 1640 (cfr. supra) toont de graanhal zoals beschreven in de vorige fase. Op het plan van De Deyn uit 1662 is aan de westzijde een dwarsbeuk met in het midden een toegangspoort te zien. Strikt genomen zou de bouw dus tussen deze twee data geplaatst kunnen worden. Op basis van het aardewerk kan niet zo nauwkeurig gedateerd worden. In het zuidelijke deel van het poortgebouw komt uit een kuil (I/A/129), die doorsneden wordt door de zuidelijke muur, materiaal aan het licht dat te dateren is in de tweede helft van de 15de – eerste helft van de 16de eeuw. De bouw van dit poortgebouw moet dus op basis van het aardewerk na deze datum gesitueerd worden. Drie munten, twee uit het zuidelijke deel en één uit het noordelijke deel laten ons toe iets nauwkeuriger te dateren. De twee munten uit het zuidelijke deel zijn penny's (één van Jacobus en één van Jacobus of Karolus) in koper te dateren op het einde van de 15de eeuw. De munt uit de noordelijke toren is een oord in koper van Filips IV (1621-1665) geslagen in Brabant-Brussel in 1656. De drie munten zijn afkomstig uit lagen die de bouw van de toren voorafgaan en kunnen dus beschouwd worden als een terminus post quem. Als we de iconografische dus mee in rekening brengen dan zou de bouw zelfs geplaatst kunnen worden tussen 1556 en 1662.

3.2.3.4 Fase 4 (Fig. 29)

Figuur 29: Fase 4 van de graanhal. 1: Opgegraven delen, 2: Gereconstrueerde delen.

In de laatste fase gebeuren er heel wat wijzigingen aan de graanhal. Hoewel vermoedelijk niet allemaal gelijktijdig, worden ze hier gezamenlijk besproken omdat uit de archeologische gegevens geen onderscheid

Afbeelding 28: Uitbouw aan de zuidkant van de hal.

Afbeelding 29: Beerput.

Afbeelding 30: Beerput met bakstenen vloer.

Afbeelding 31: Beerput oversneden door recentere beerput.

af te leiden valt. Een vraag die kan gesteld worden is of deze uitbreiding nog iets te maken heeft met de oorspronkelijke graanhal en haar verschillende functies. Het betreft hier immers een uitbreiding aan de zuidkant van 35m op 7m80 (Afb. 28). Deze uitbreiding (I/A/27) is gebouwd met bakstenen van 24 x 11 x 6 cm in kruisverband en wordt door twee zeer ondiep gefundeerde muren (I/A/53 en I/A/275) in drie delen onderverdeeld (formaat bakstenen: 24 à 25 x 11 à 11,5 x 5 à 5,5 cm). In het meest westelijke deel konden drie beerputten opgegraven worden. In de eerste (Afb. 29) (I/A/108 – formaat bakstenen: 23 à 23,5 x 11 x 5,5 cm) werden nauwelijks vondsten aangetroffen, waardoor slechts een datering in de 17de of de 18de eeuw kon geopperd worden. Een tweede beerput (Afb. 30) (I/B/76 – formaat bakstenen: 22,5 x 11 x 4,5 à 5,5 cm) heeft een 18de-eeuwse vulling en wordt doorsneden door een recentere beerput (Afb. 31) (I/B/80 – formaat bakstenen: 23 à 23,5 x 11 x 5 cm) met een bakstenen vloer (I/B1/1 – formaat bakstenen: 23,5 à 24 x 11 x 5 cm) in halfsteens verband waarvan de vulling in de 19de eeuw te dateren is.

Afbeelding 32: Beerput I/A/63.

In het middelste deel werd slechts één beerput (Afb. 32) (I/A/63 – formaat bakstenen: 23 à 24 x 11 à 12 x 5,5 cm) aangetroffen, eveneens met bakstenen vloer (I/A1/4 – formaat bakstenen: 24 x 11 x 5 cm) in halfsteens verband. De vulling van deze beerput (I/A/61) is te dateren in het laatste kwart van de 18de tot het eerste kwart van de 19de eeuw en bestond naast een groot aantal borden, enkele lollepotten en theepotten, steelpannetjes, enz. uit een groot aantal pispotten (>25 individuen). In deze beerput werd bovendien een grote hoeveelheid glas aangetroffen (Afb. 33). Het aardewerk is hoofdzakelijk onder te verdelen in rood aardewerk, faiënce en faiënce fine (Afb. 34). Het grote aantal pispotten doet vermoeden dat het hier niet om de huisraad gaat van een normaal gezin, maar dat het eerder toe te wijzen is aan bijvoorbeeld de legering van soldaten (cfr. supra). Ook in het laatste deel werd een beerput (Afb. 35) opgegraven (I/A/280 en I/A/281 – formaat bakstenen: 22,5 à 23 x 11 à 11,5 x 5 à 5,5 cm). De vulling van

Afbeelding 33: Glas uit beerput I/A/63.

Afbeelding 34: Kopje in sciënce fine uit beerput I/A/63.

Afbeelding 35: Coupe op beerput I/A/280-281.

Afbeelding 36: Loden kogels uit beerput I/A/280-281.

deze beerput is eveneens in het laatste kwart van de 18de tot het eerste kwart van de 19de eeuw te dateren. Ook hier kan de vulling mogelijk in verband gebracht worden met de eerder vermelde legerplaats voor soldaten. De aanwezigheid van 107 loden kogels (Afb. 36) kan in dit verband genoemd worden. Opvallend in deze beerput was het grote aantal theekopjes en bordjes in het zogenaamde Engelse steengoed (Afb. 37). De aanwezigheid van beerputten in deze uitbreiding wijst eerder op een gebruik van de gebouwen als woning dan als gebouw met een openbare functie.

Afbeelding 37: Engels industrieel steengoed uit beerput I/A/280-281.

Afbeelding 38: Kuilen binnen de laatste aanbouw.

Deze laatste bouwfase kan iets nauwkeuriger gedateerd worden. We kunnen met zekerheid zeggen dat die moet plaats gevonden hebben kort na of in de eerste helft van de 18de eeuw. Immers, onder en binnen de muren van deze uitbreiding werden een groot aantal kuilen (Afb. 38) aangetroffen die te dateren zijn in de tweede helft van de 17de tot de eerste helft van de 18de eeuw (Afb. 39). In een aantal kuilen (I/B/31 en I/B/36) werden bovendien een aantal aardewerkfragmenten terug gevonden die zuiver 18de-eeuws zijn. Een datering in of kort na de eerste helft van de 18de eeuw voor deze uitbreiding is hier dus op zijn plaats.

Afbeelding 39: Aardewerk uit de kuilen binnen de laatste aanbouw.

Afbeelding 40: Twee parallelle muren bakenen de weg af in de recentste fase.

Ook hier laat de vondst van twee munten toe om nauwkeuriger te dateren. De eerste munt (I/A/303) is een oord in koper geslagen in 1654 in Vlaanderen-Brugge. De tweede (I/A/56) is een oord in koper van Filips V (1700-1712) geslagen in Namen in 1710. Deze laatste munt laat dus toe om de bouw van de uitbreiding die wordt voorafgegaan door het graven van deze kuilen te plaatsen na 1710.

In de graanhal zelf werden vermoedelijk op hetzelfde tijdstip twee parallelle muren (Afb. 40) (formaat bakstenen: 23 à 23,5 x 10,5 à 11 x 5 à 6,5) met een tussenafstand van 3m³⁵ gebouwd (I/A/381 en I/A/369). Vermoed wordt dat deze muren de oudere poeren vervangen en een weg flankeren die van oost naar west het gebouw doorsnijdt. In de zuidoostelijke hoek wordt bovendien een kelder (Afb. 41) (I/A/363, I/A/364 en I/A/365 – formaat bakstenen: 22 à 23 x 10,5 à 12 x 5 à 6 cm) met tongewelf gebouwd. Voor de toegang tot deze kelder wordt op één plaats de zuidelijke muur van de hal doorbroken. Op deze plaats wordt een trap (Afb. 42) ingebracht (I/A/366 en I/A/284 – formaat bakstenen: 23 x 11 à 12 x 5,5 cm) zodat de kelder van buitenaf toegankelijk was. Rond de keldertrap is een muurtje (I/A/285 – formaat bakstenen: 24 x 11,5 x 5,5 cm) gebouwd. Waarschijnlijk kunnen we dit interpreteren als de fundering voor “...een afdak gedekt met leien...” zoals Vangassen⁵⁷ het beschrijft.

Voor de datering van de afbraak van de graanhal zijn we aangewezen op de cartografische bronnen. De situatie op Ferraris is niet geheel duidelijk en de vraag kan gesteld worden of ze wel de werkelijkheid weerspiegelt. Het gebouw zoals afgebeeld op deze kaart komt immers in niets overeen met één van de opgegraven restanten. Meer informatie wordt verschaft door het primitieve kadaster uit 1814. Hieruit kan

⁵⁷ Vangassen, 1960, p. 90.

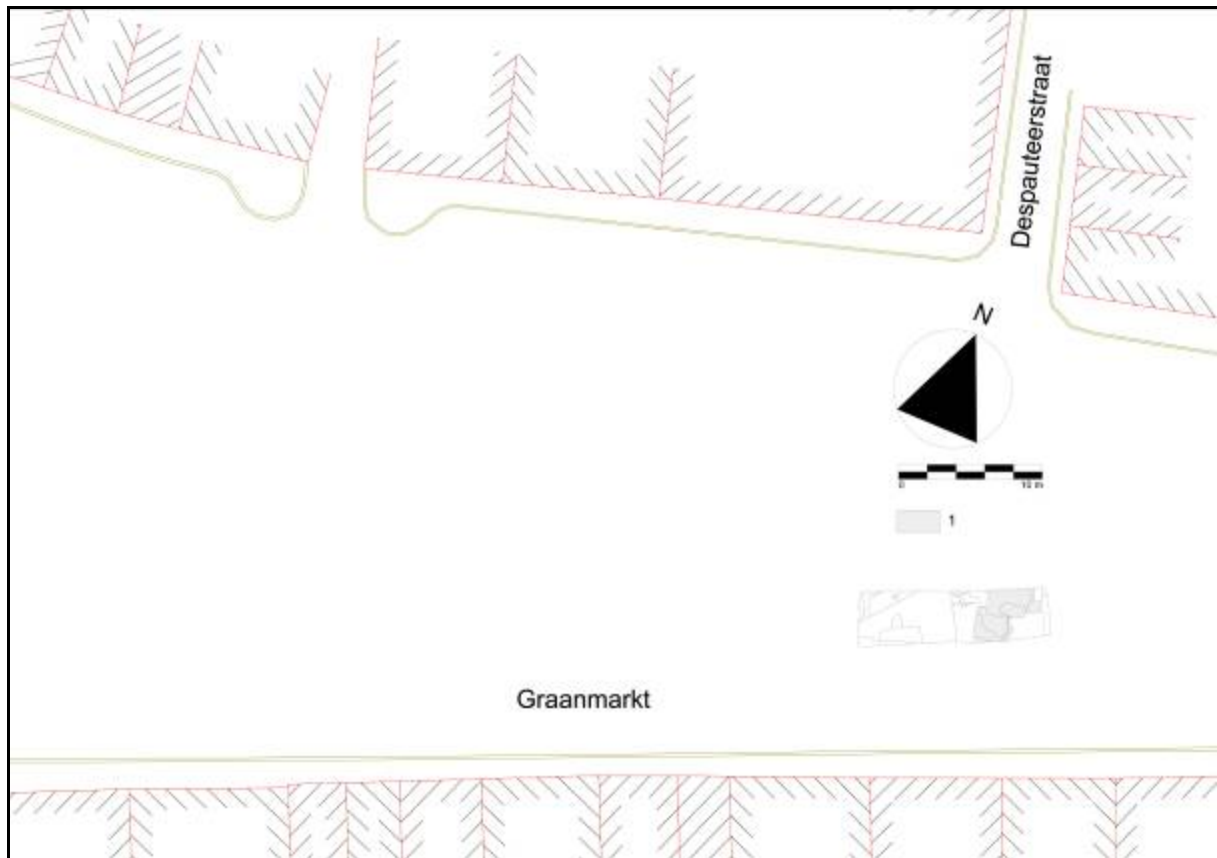
Afbeelding 41: De kelder.

Afbeelding 42: Toegangstrap tot de kelder.

afgeleid worden dat op dat ogenblik alles ten noorden van muur I/A/369 is afgebroken. De Atlas der Buurtwegen uit 1840 tenslotte toont nog alleen de zuidoostelijke hoek van de oorspronkelijk hal met de kelder en toegangstrap en de oorspronkelijke buitenmuren. Slechts een doorgedreven onderzoek van de kadastrergegevens uit de eerste helft van de 19de eeuw kan meer duidelijkheid verschaffen over de precieze afbraakdata van de verschillende delen van de gebouwen op de Graanmarkt.

3.2.4 De Varkensmarkt (Fig. 30)

Figuur 30: De oudste sporen op de Varkensmarkt.

Het opgegraven deel van de oorspronkelijke Varkensmarkt is vrij klein. Toch kon vastgesteld worden dat het natuurlijk reliëf hellend afloopt naar het oosten toe, in de richting van de Beverbeek. Dit komt tot uiting in een sterke reductie van de bodem te wijten aan een nattere omgeving. Opvallend is wel dat het onderzochte deel van het plein voor de oudste fase dezelfde stratigrafie (Afb. 43) vertoont als de Graanmarkt. Het oudste marktniveau (eerste kwart 14de eeuw) en de latere ophoging zijn aanwezig. Het is pas nadien dat de bodemopbouw een andere stratigrafie vertoont. In de eerste plaats zijn er verschillende kuilen gegraven die met een organische vulling zijn opgevuld. Dit bleek ook al tijdens het vooronderzoek⁵⁸. Gedurende de huidige opgraving kwamen verschillende kuilen (I/B/5, I/B/3/CD/3, I/A//YZ/28, I/B/3 en I/A/467/AB/3) aan het licht die in de 14de tot 15de eeuw kunnen gedateerd worden. Eén van de kuilen bevatte afval van een oud schoenmaker (Afb. 44)⁵⁹. Ook de tijdens het vooronderzoek aangesneden kuil met hoornpitten wijst in de richting van de bewerking van leer.⁶⁰ Bovendien vermeld Vangassen onder het hoofdstuk van de 16de eeuw een leerlooier op de Varkensmarkt

58 Berkers en Klinkenborg, 2008, pp. 11-12.

59 Met dank aan J. Moens voor de determinatie.

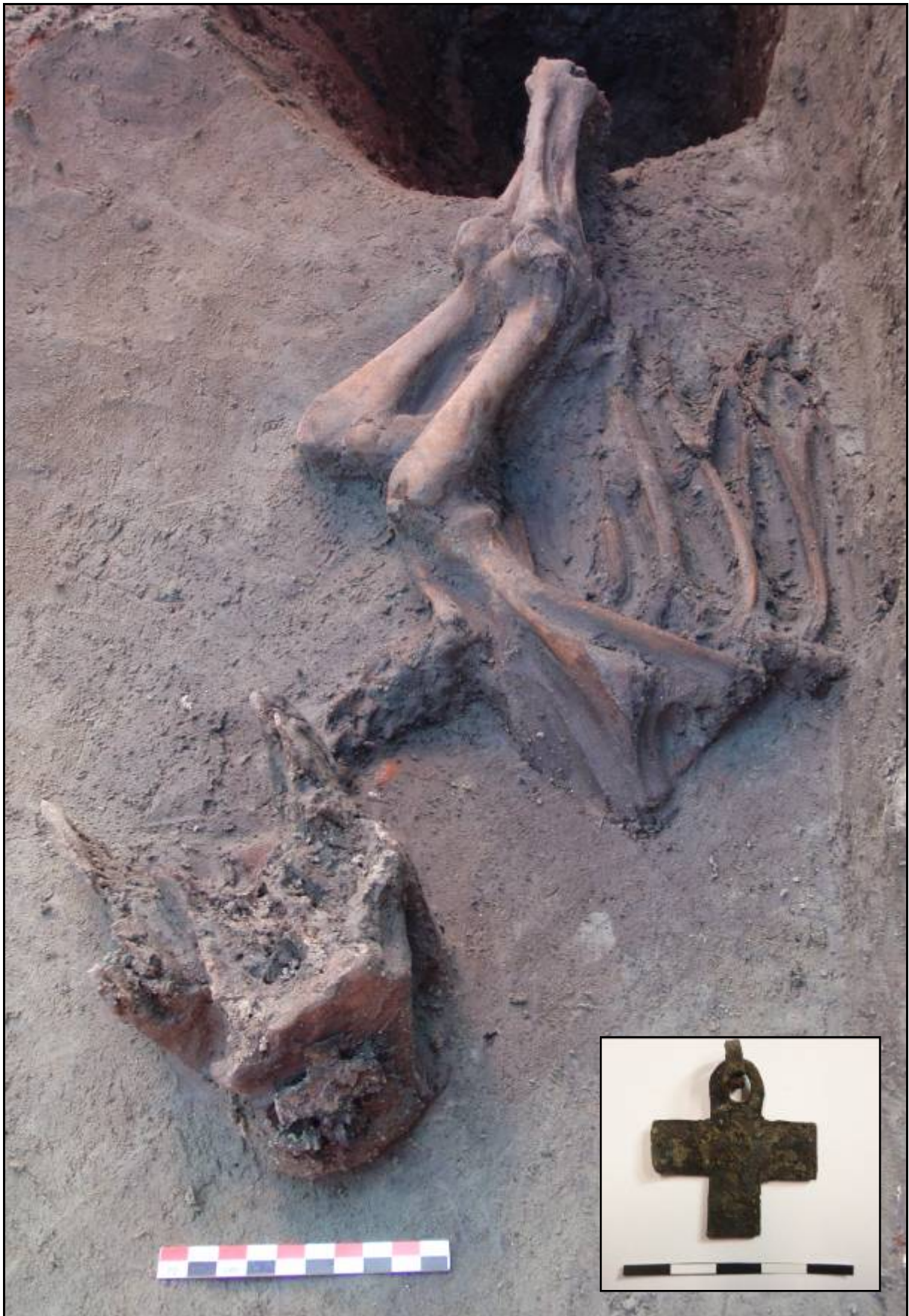
60 Berkers en Klinkenborg, 2008, p. 11.

Afbeelding 43: De Varkensmarkt heeft dezelfde stratigrafie als de Graanmarkt.

Afbeelding 44: Afval van een oud schoenmaker.

Afbeelding 45 en 46: Begraving van een varken.

met een “vetterij” aan de Beverbeek.⁶¹ Het is dus niet ondenkbaar dat dit ambacht en dat van de oud schoenmakers gedurende de 14de of 15 eeuw in de onmiddellijke omgeving gehuisvest moet zijn geweest. Opmerkelijk en ook te dateren in de 14de tot 15de eeuw was de begraving van een varken (Afb. 45). Op het voorhoofd van het varken werd een kruisje in metaal aangetroffen (Afb. 46).

Afbeelding 47: Plaveisel van de Varkensmarkt.

In de loop van de 16de eeuw volgt er een kleine ophoging met zeer puinig materiaal (I/A/467/AB/2) waarop dan uiteindelijk een willekeurig plaveisel van natuurstenen (Afb. 47) (I/A/467) wordt gelegd. Dit wordt op haar beurt weer afgedekt door een zeer puinig pakket (I/A/2) dat op basis van de vondsten in de 17de eeuw te plaatsen is. Aan de kant van de Graanmarkt is het plaveisel van noordoost naar zuidwest afgeboord door een goot in natuursteen (Afb. 48). Het lijkt erop dat dit het enig restant is van de kasseiing van de Graanmarkt, die dus duidelijk van betere kwaliteit was dan deze op de Varkensmarkt. Deze kasseiing moet gebeurd zijn na 1557. Een korte in koper van Filips II (1555-1598), type Antwerpen, geslagen tussen 1557 en 1560 werd aangetroffen in de laag waarin deze kasseien waren gelegd. Van recente datum is een noordwest-zuidoost (I/A/7, I/A/3) georiënteerde riolering (Afb. 49) met twee bezinkputjes die aan deze kant van het plein aan het licht kwam. Ook tijdens het vooronderzoek is deze structuur aangesneden.⁶² De datering van deze constructie is na 1700 te plaatsen.

61 Vangassen, 1960, p. 273.

62 Berkers en Klinkenborg, 2008, pp. 9-10.

Afbeelding 48: Goot in natuursteen tussen de Varkensmarkt en de Graanmarkt.

Afbeelding 49: Recente riolering op de Varkensmarkt.

3.2.5 Werfopvolging in de Marktstraat

De aard van de werken in de Marktstraat (uitbreken bestaande, gemetste riolering en aanleg nieuwe riolering) liet niet toe om deze zone aan een voorafgaand archeologisch onderzoek te onderwerpen. De zone werd dan ook bij advisering vrijgegeven voor de infrastructuurwerken. Er konden dus alleen enkele vaststellingen⁶³ gedaan worden in de korte tijdspanne tussen het uitbreken van de oude riolering en het leggen van de nieuwe. Op deze manier kon wel een idee verkregen worden van de archeologische waarde van de ondergrond, maar kon geen kwalitatieve registratie uitgevoerd worden.

Afbeelding 50: Oever van de oude Denderarm.

In het deel van de Marktstraat, het dichtste bij de Graanmarkt, lijnde de oever van de oude Denderarm zich duidelijk af in het noordelijk profiel. Centraal in de straat kwamen enkele houten leerlooierskuipen onder de oude, gemetste riolering aan het licht. De planken werden samen gehouden met een ijzeren spanriem en de kuip was volledig gevuld met run. De hoogte van de kuipen kon niet vastgesteld worden al moet deze toch minstens één meter bedragen hebben. Ook centraal in de Marktstraat kwam uit het zuidelijke profiel een imposante muur aan het licht die verder liep in westelijke richting en mogelijk kan geïnterpreteerd worden als een oude kaaimuur. Meer naar het kruispunt toe met de Burchtstraat kwam een wirwar van muren aan het licht. Deze hebben waarschijnlijk toebehoord aan de watermolen en het bijhorende sluizensysteem dat hier ooit stond.

⁶³ Er konden enkel foto's genomen worden omdat de werken geen vertraging mochten oplopen. Immers, tijdens het uitbreken van de oude en het leggen van de nieuwe riolering waren de huizen in de straat niet meer aangesloten en kon geen afvalwater geloosd worden.

Afbeelding 51: Houten leerlooierskuipen in de Marktstraat.

Afbeelding 54: Een wirwar van muren op het kruispunt van de Burchtstraat en de Marktstraat.

Afbeelding 53: Imposante muur in de rioleringsleuf in de Marktstraat.

Afbeelding 52: Vulling van één van de leerlooierskuipen.

4. ALGEMENE CONCLUSIE

Het archeologisch onderzoek op de Graanmarkt, uitgevoerd in het voorjaar van 2009, leverde een belangrijke bijdrage tot de kennis van de geschiedenis van de stad en dit zelfs tot in de prehistorie.

De oudste aangetroffen sporen en vondstenconcentraties wijzen op de aanwezigheid van één of meerdere steentijdnederzettingen die vermoedelijk als vroeg-mesolithisch (ca. 9500 – 7700 v.C.) te bestempelen zijn. Weliswaar betreft het hier low density nederzettingen, maar deze zijn des te relevanter gezien de schaarsheid aan informatie omtrent het mesolithicum in het gebied van de midden- en benedenloop van de Dender en aansluitende leem- en zandleemgebieden. Bovendien bewijst dit onderzoek dat zelfs kleinschalige interventies kunnen bijdragen tot een verbeterd inzicht wat betreft de steentijden in onze contreien.

Na de prehistorische site is de oudste dateerbare context die op de Graanmarkt werd aangetroffen te situeren in de late 12de-13de eeuw. We kunnen in dit opzicht niet spreken van een grote concentratie aan sporen. Het betreft één, mogelijk drie paalgaten en eventueel een greppeltje. De schaarsheid aan sporen uit deze periode lijkt overtuigend te suggereren dat er geen intensieve menselijke activiteiten hebben plaatsgevonden en kan alleszins niet beschouwd worden als een bewijs van een marktfunctie op deze plaats in de 12de-13de eeuw. Hierbij dient wel gesteld te worden dat de Graanmarkt op dit niveau niet volledig kon worden opgegraven.

Deze late 12de-13de-eeuwse sporen werden allen afgedekt door een vrij homogeen grijs pakket, dat met zekerheid in verband te brengen is met de oudste pleinbedekking en dat op basis van de vondsten gedateerd kan worden in het eerste kwart van de 14de eeuw. Deze pleinbedekking bevatte ontegensprekelijk een natuurstenen plaveisel, maar er is hoegenaamd geen sprake van een regelmatige pleinaanleg. Het betreft eerder sporadische pleinverhardingen waarbij de natuurstenen willekeurig gedeponeerd werden.

Dit verharde plein kan niet lang in gebruik geweest zijn, want eveneens in het eerste kwart van de 14de eeuw werd dit opgehoogd met een heterogeen pakket van 30 tot 50 cm dik. Vermoedelijk werd de grond, aangewend voor het ophogen van het plein, uit de buurt aangevoerd.

In vergelijking met de late 12de-13de-eeuwse sporen, lijkt er zich in het eerste kwart van de 14de eeuw een enorme bedrijvigheid te hebben afgespeeld, waarbij er in een vrij kort tijdsbestek grote veranderingen plaatsvonden. We kunnen dus met zekerheid zeggen dat er in het eerste kwart van de 14de eeuw een groot stadsontwikkelingsproject heeft plaats gevonden in Ninove. Vermoedelijk speelde de heer van Ninove hierin een grote rol, gelet op zijn latere betrokkenheid bij de graanhal.

Nog steeds in het eerste kwart van de 14de eeuw moet men begonnen zijn met de bouw van de eerste graanhal. Het archeologisch onderzoek liet slechts gedeeltelijk toe deze eerste fase te reconstrueren. Het betreft een houten constructie opgetrokken op poeren in Zandbergse steen en met twee vleugels waarbinnen een gekasseide weg, eveneens in Zandbergse steen, lag. De “in situ”-verbrande lemen vloeren en de puinlagen met verbrande daktegels binnen de vleugels tonen duidelijk aan dat het gebouw verschillende malen moet afgebrand zijn. Niet alle brandsporen kunnen hier evenwel aan toegeschreven worden. Opmerkelijk is de aanwezigheid van “in situ”-verbrande en houtskoolrijke langwerpige “kuilen” of greppels met duidelijke sporen van uitgraving en herbruik. Mogelijk zijn deze in verband te brengen met het stoken van hout om het opgeslagen graan te drogen of droog te houden. Hoe lang deze houten versie van de graanhal bestaan heeft, kon op basis van het onderzoek niet precies bepaald worden, al is dit zeker tot na 1420.

In een tweede fase wordt de graanhal opgebouwd uit een combinatie van waarschijnlijk baksteen- en houtbouw, wellicht een gevolg van het meermaals afbranden van de houten versie. Hierbij is vooral van belang dat de oorspronkelijke inrichting behouden blijft, inclusief de centrale weg geflankeerd door poeren, maar dat de hal bakstenen buitenmuren krijgt die ter hoogte van de weg verstevigd worden met

steunberen. Een opvallende vaststelling hierbij was het bakstenen geultje of bakje met uitgesproken sporen van verbranding, dat mogelijk als de versteende versie van de “in situ”-verbrande langwerpige kuilen uit de vorige fase kan geïnterpreteerd worden. De datering van deze versie van de graanhal is problematisch. Slechts de vulling van de bakstenen bak zou een datering van deze stenen graanhal ten laatste in de 15de eeuw kunnen ondersteunen.

In een derde bouwfase blijft de structuur van de graanhal behouden. Wel wordt er aan de westzijde aan weerszijden van de weg een ‘toren’ gebouwd, waarbinnen in de oostelijke muur een boogvormige geplaveide haard werd uitgekapt. Binnenin de hal zelf worden aparte ruimtes gecreëerd door de bouw van een bakstenen muur tussen de poeren. Deze fase kan nauwkeurig gedateerd worden, onder meer dankzij de voorhanden zijnde iconografische bronnen en de vondst van een munt in het noordelijke deel. De bouw van het poortgebouw zou tussen 1556 en 1662 moeten gesitueerd worden.

De laatste fase van de graanhal wordt gekenmerkt door heel wat wijzigingen die vermoedelijk niet allemaal gelijktijdig, doch archeologisch niet te onderscheiden zijn. Bovendien bestaat de mogelijkheid dat deze fase niets meer te maken heeft met de oorspronkelijke hal en haar uiteenlopende functies. Het betreft immers een uitbreiding in de bebouwing aan de zuidzijde, onderverdeeld in drie delen en waarbinnen in totaal vijf beerputten werden aangetroffen. De aanwezigheid van beerputten wijst eerder op een gebruik als woning dan als een gebouw met een openbare functie. Het aantreffen van grote hoeveelheden pispotten in één beerput laat dan weer vermoeden dat het hier niet gaat om een doorsnee gezin en kan samen met de vondst van 107 loden kogels in een andere beerput mogelijk toegeschreven worden aan het gebruik van het gebouw als legerplaats voor soldaten.

Deze bouwfase kan vrij nauwkeurig gedateerd worden tussen 1710 en 1750. Vermoedelijk in dezelfde periode werden binnen de oorspronkelijke graanhal eveneens een aantal wijzigingen doorgevoerd. De bouw van twee parallelle muren moest waarschijnlijk de oudere poeren vervangen bij het flankeren van de oost-west georiënteerde weg. In de zuidoostelijke hoek van de hal wordt een kelder met tongewelf gebouwd, waarbij voor de aanleg van de toegangstrap de zuidelijke muur van de hal op één plaats diende doorbroken te worden. Het muurtje rond de keldertrap kan mogelijk beschouwd worden als de fundering voor het door Vangassen beschreven afdak.⁶⁴

Wat betreft de afbraak van de graanhal beschikken we enkel over cartografische bronnen, waarbij vooral het primitieve kadaster uit 1814 en de Atlas der Buurtwegen uit 1840 een beeld schetsen van de situatie op dat moment. Voor meer duidelijkheid over de precieze afbraakdata van de verschillende delen van de gebouwen op de Graanmarkt is een doorgedreven onderzoek van de kadastragegevens uit de eerste helft van de 19de eeuw noodzakelijk.

Hoewel voor de oorspronkelijke Varkensmarkt slechts een kleine oppervlakte onderzocht kon worden, werden niettemin opvallende resultaten geboekt. In de eerste plaats kon het natuurlijke reliëf, hellend aflopend naar het oosten toe, richting Beverbeek, aangetoond worden. Vervolgens werd al snel duidelijk dat het onderzochte deel van het plein wat betreft de oudste fase dezelfde stratigrafie vertoont als de Graanmarkt: een marktniveau uit het eerste kwart van de 14de eeuw en een latere ophoging. Nadien, in de loop van de 14de en 15de eeuw, werden er, in tegenstelling tot de Graanmarkt, verschillende kuilen aangelegd met een organische vulling. Vermeldenswaardig zijn een kuil gevuld met schoenlapperafval en een in de proefsleuven aangetroffen kuil met hoornpitten, beide in verband te brengen met de bewerking van leer. Mogelijk moet de leerlooiers- en oud-schoenmakersambacht gedurende de 14de en 15de eeuw in de onmiddellijke omgeving gesitueerd worden. Ook de niet gedateerde vondst van leerlooierskuipen in de Marktstraat doet dit vermoeden. Een andere bijzondere vondst, afkomstig uit dezelfde periode, betrof het graf van een varken met op het voorhoofd een metalen kruisje. Tussen 1557 en 1600 werd de markt achtereenvolgens opgehoogd met puinig materiaal en willekeurig geplaveid met natuurstenen. Dit plaveisel was duidelijk van mindere kwaliteit dan dat op de Graanmarkt. Langs de scheiding met de Varkensmarkt

64 Vangassen, 1960, p. 90.

werd aan de kant van de Graanmarkt overigens een natuurstenen goot aangetroffen die waarschijnlijk diende als afboording van de markt. In de 17de eeuw wordt de markt, al dan niet plaatselijk, opnieuw afgedekt door een zeer puinig pakket.

De zone van de zuidelijke rioleringsleuf kan op het deel van de Varkensmarkt waarschijnlijk belangrijke informatie bevat hebben, ondermeer in verband met de vermeende leerlooiersactiviteiten. De kans om bij de voorbije opgravingscampagne meer te weten te komen, is echter verloren gegaan gezien deze sleuf niet in het opgravingsproject was inbegrepen (een onduidelijkheid bij de bouwplannen lag hiervoor aan de basis). Het lijkt nochtans geen twijfel dat bij de aanleg van de nieuwe riool het archeologische bodemarchief op die plaats volledig is vergraven/verstoord.

5. AANBEVELING EN NABESCHOUWING

Het archeologische onderzoek op de Graanmarkt kan hoegenaamd nog niet beschouwd worden als een afgerond geheel. Uit het onderzoek is immers gebleken dat na de heraanleg van het plein nog verschillende zones goed bewaard zullen blijven en dus beschikbaar zijn voor later onderzoek. In de zone van de huidige opgraving werd het opgravingsvlak afgedekt met geotextiel voordat het terrein opnieuw werd opgevuld. Deze zones omvatten het gedeelte van het plein binnen de omtrek van de graanhal, waar naast de ophogingspakketten en het marktniveau uit het eerste kwart van de 14de eeuw ook sporen van steentijdoccupatie aanwezig zijn. Deze steentijdoccupatie blijkt van groot belang voor onze kennis van het mesolithicum in de Denderstreek en omliggende gebieden. Bovendien kan door een grootschaliger onderzoek meer inzicht verkregen worden in de beperkte hoeveelheid sporen die dit oudste marktniveau voorafgaan. Ook het deel van de Graanmarkt dat vroeger Varkensmarkt heette bevat nog belangrijke informatie, waaronder gegevens die waarschijnlijk te maken hebben met het leerlooiers- en (oud-)schoenmakersambacht. Deze zone op de Varkensmarkt kan afgebakend worden in het noorden en zuiden door de nieuw aangelegde riolering, in het westen door de graanhal en in het oosten door de Aquafincollector en Belgacomkamer.

Bekijken we de historiek van de Graanmarkt, zoals gebleken uit het archeologisch onderzoek, in het licht van de huidige visie op de stadsontwikkeling van Ninove, dan kunnen enkele belangrijke vaststellingen gedaan worden. In de eerste plaats werden er geen noemenswaardige sporen ouder dan 1300 aangetroffen. Bovendien leverde geen enkele context verspit ouder aardewerk op. Dergelijke vermenging zouden we op basis van vergelijking met onderzoek in andere stedelijke contexten toch mogen verwachten. Bijgevolg kan op geen enkele manier aangetoond worden dat er menselijke aanwezigheid of activiteit in de volle middeleeuwen was op deze plek. De resultaten wijzen eerder op een groot stadsontwikkelingsproject in het eerste kwart van de 14de eeuw waarbij deze zone binnen de zich uitbreidende stad wordt opgenomen, of minstens een meer permanente functie krijgt. De aanleg van een marktplein, een vrij snelle ophoging en de bouw van een graanhal kort nadien kunnen in dit kader gezien worden. Dit alles gebeurde waarschijnlijk op initiatief van de heer van Ninove⁶⁵ en had als doel om zijn controle over de stad te vergroten.

Men kan zich dus de vraag stellen of dit stadsdeel effectief tot de oudste kern kan behoord hebben, dan wel of dit niet pas in gebruik genomen is op het ogenblik of kort voordat de laatste stadsomwalling werd aangelegd. Deze vraag zal pas kunnen beantwoord worden als er verder onderzoek wordt uitgevoerd in de binnenstad van Ninove.

65 De heer van Ninove is historisch gekend als eigenaar van de graanhal.

6. BIBLIOGRAFIE

- Berkers, M. & Klinkenborg, S.** 2009, "Archeologisch proefonderzoek op de Graanmarkt te Ninove. Een kleine bijdrage tot de geschiedenis van de stad.", *Het Land van Aalst*, 61, 1, pp. 25-36.
- Berkers, M., Klinkenborg, S., Motte, Ph. & Vande Winkel, G.** 2008, "Onvoltooid verleden tijd. Archeologisch onderzoek van de Graanmarkt.", *Ninove Info*, 31, 1, pp. 4-5.
- Berkers, M. & Klinkenborg, S.** 2008, *Archeologisch proefonderzoek Graanmarkt Ninove*, onuitgegeven rapport.
- Callebaut, D.** 1983, "De topografische groei van Aalst of hoe een zehof een gebastioneerde stad werd", in: *Miscellanea Archaeologica in honorem H. Roossens*, Archaeologia Belgica 255, pp. 227-249.
- Callebaut, D., Cooremans, B., De Groote, K. et al.** 1994, *Aalst. Archeologie en Archief*, Herlevend Verleden 2, Zellik.
- Crombé, Ph.** 1999, "Vers une nouvelle chronologie absolue pour le Mésolithique en Belgique", in: *L'Europe des derniers chasseurs*, 5e Colloque international U.I.S.P.P. (Grenoble), 18-23 septembre 1995, pp. 189-199.
- Crombé, Ph., Van Strydonck, M. & Boudin, M.** 2009, "Towards a Refinement of the Absolute (Typo)Chronology for the Early Mesolithic in the Coversand Area of Northern Belgium and The Southern Netherlands", in: Crombé, Ph., Van Strydonck, M., Sergeant, J., Boudin, M., & Bats, M. (eds.), *Proceedings of the international congress "Chronology and Evolution in the Mesolithic of North-West Europe"*, Brussels, May 30 till June 1 2007, Newcastle-upon-Tyne, pp. 95-112.
- De Groote K. en Moens J.** 1995, "De oudste stadsversterking van Aalst (prov. Oost-Vlaanderen)", in: *Archeologie in Vlaanderen* 4, pp. 95-148.
- De Groote K.** 2000, "Van prestedelijke nederzetting tot omwalde stad. Archeologie van de Aalsterse stadsontwikkeling", *Het Land van Aalst* 52, 3, pp. 234-252.
- de Lannoy F.** 2003, *Les bastides du Languedoc*, Moyen Age Hors Série, Juin-Juillet-Août 2003, Bayeux.
- Demeulemeester, J.** 1990, "Karolingische castra en stadsontwikkeling: enkele archeotopografische suggesties", in: *Ontstaan en vroegste geschiedenis van de middeleeuwse steden in de zuidelijke Nederlanden*, Historische uitgaven 83, pp. 117-149.
- De Paepe, P.** 1998, "Petrographical Analysis", in: Crombé, Ph., *The Mesolithic in Northwestern Belgium. Recent excavations and surveys*, BAR International Series 716, p. 23.
- Gilté, M.** 1995, "Opgravingen in de Norbertijnerabdij Sint-Cornelius en Sint-Cyprianus te Ninove (O.-VI.)", *Archaeologia Mediaevalis*, 18, p. 27.
- Gullentops, F. & Wouters, L.** 1996, *Delfstoffen in Vlaanderen*, Brussel.
- Lamarcq, D.** 1991, "Archeologische vondsten te Ninove", *VOBOV-Info*, 41, pp. 33-34.
- Perdaen, Y., Crombé, Ph. & Sergeant, J.** 2009, "The Use of Quartzite as a Chrono-cultural Marker in the Mesolithic of the Low Countries", in: Sternke, F., Eigeland, L. & Costa, L.-J., *Non-Flint Raw Material Use in Prehistory. Old prejudices and new directions*, BAR International Series 1939, pp. 217-224.
- Paternoster, J.** 1996, "Welle in zijn geo-fysisch kader", in: Baeyens, J., Bauters, L., Bogaert, G. et al. (eds.), *Welle. Eens's graven propre proche*, pp. 9-22.
- Sergeant, J.** 2004, *Steentijdvondsten in de regio Aalst (Oost-Vlaanderen en Brabant, België)*, *Inventaris en geografische analyse*, Archeologische Inventaris Vlaanderen, Buitengewone reeks 8.
- Van Assche, M.** 2005, "Aperçu sur le Mésolithique des régions d'Ath et de Mons (Hainaut)", *Amphora* 83, pp. 42-82.
- Van Den Broeck, P.** 1992, "De St. Cornelis en St. Cyprianusabdij te Ninove (O.-VI.)", *Archaeologia Mediaevalis*, 15, pp. 40-41.
- Van Den Broeck, P.** 1993, "De St. Cornelis en St. Cyprianusabdij te Ninove (O.-VI.)", *Archaeologia Mediaevalis*, 16, pp. 39-41.
- Van den Hove, P. & Wouters, W.** 2000, "Noodonderzoek in de oude watermolen 'De Mets' te Ninove (O.-VI.)", *Archaeologia Mediaevalis*, 23, pp. 71-72.

- Van de Perre, D.** 2005, “Is ‘De Mallaard’ (Nederwijk) de oudste bewoningskern van Ninove?”, *Het Land van Aalst*, 57, 1, pp. 5-24.
- Van de Perre, D. & Vande Winkel, G.** 2008, “Ninove (Nieneve, Ninoven)”, *Het Land van Aalst*, 60, 4, pp. 47-66.
- Vande Winkel, G.** 1996, “Over de oorsprong van de stad Ninove (tot ca. 1100). Een hypothese geherformuleerd.”, *Het Land van Aalst*, 48, 3, pp. 203-224.
- Vangassen, H.** 1948, *Geschiedenis van Ninove 1*, Ninove.
- Vangassen, H.** 1957, “De Rederijkerskamer van Sint-Anna te Ninove in de XVIIe en XVIIIe eeuw”, *Het Land van Aalst*, 9, 2, pp. 49-67.
- Vangassen, H.** 1959, *Geschiedenis van Ninove 2*, Ninove.
- Van Liefferinge, N.** 2006, *Archeologisch onderzoek in het zuidwesten van Geraardsbergen. Prospectie-Analyse-Synthese*, onuitgegeven licentiaatsverhandelingen.
- Van Liefferinge, N.** 2007, “Jager-verzamelaars op de Grote Buizemont te Geraardsbergen”, *Archeologische Kroniek van Zuid-Oost-Vlaanderen*, Handelingen 13, pp. 5-18.
- Van Vlaenderen, L., Sergant, J., De Bock, H. & De Meireleir, M.** 2004, *Steenijdvondsten in de Moervaartdepressie (Oost-Vlaanderen, België)*, Archeologische Inventaris Vlaanderen, Buitengewone reeks 9.
- Wouters, W. & Peersman, J.** 1993, “Een opgraving heropgegraven. Norbertijnen in Ninove (prov. Oost-Vlaanderen). Interimverslag.”, *Archeologie in Vlaanderen* 3, pp. 339-357.
- Wouters, W.** 1994, “De Norbertijnerabdij Sint-Cornelius en Sint-Cyprianus te Ninove (O.-Vl.)”, *Archaeologia Mediaevalis*, 17, pp. 35-36.